

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Для системи післядипломної
педагогічної освіти

Л.І.Денисюк

**ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНИХ УЧНІВ В
УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ЕКСПАНСІЇ**

Спецкурс

**Черкаси
ЧОПОПП
2013**

ББК 74.200.585.003

Д 79

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОШОПП.
Протокол № 3 від 30 серпня 2013 року

АВТОР:

Денисюк Л.І., учитель-методист української мови і літератури вищої категорії, заступник директора з науково-методичної роботи Золотоніської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Коваленко В.М., доцент кафедри української мови та літератури Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, голова обласної Національної Спілки письменників України;

Месевря О.І., завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

Д 79 Денисюк Л. І.Формування читацьких інтересів сучасних учнів в умовах інформаційно-комунікаційної експансії. Спецкурс. – Черкаси: ЧОШОПП ЧОР, 2012. – 76с.

До програми спецкурсу входить 6 тематичних лекцій, які розраховані на 6 годин самостійної роботи. До кожної лекції поданий список рекомендованої літератури для поглибленого опрацювання та запитання і практичні завдання для самоконтролю. До спецкурсу розроблені контрольні питання для перевірки якості отриманих знань та навичок. Для учителів української мови і літератури.

©ЧОШОПП ЧОР, 2013.

Л. І. Денисюк,
учитель-методист української мови і
літератури вищої категорії,
заступник директора з науково-
методичної роботи Золотоніської
спеціалізованої школи I–III ступенів №2
інформаційних технологій Золотоніської
міської ради

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ЕКСПАНСІЇ

Спецкурс

Рекомендації до вивчення курсу:

- самостійно опрацювати запропонований навчальний матеріал;
- апробувати у практичній роботі тестові матеріали;
- застосувати набуті теоретичні знання на практиці, адаптувавши їх до власних програм та учнівського контингенту;
- розробити дидактичні матеріали за аналогією до запропонованих;
- провести підсумкове контрольне тестування до курсу.

Завдання курсу:

- *Систематизувати знання щодо:*
  - основних методологічних положень про читацький інтерес дитини;
  - можливості реалізації освітньо-змістового аспекту читацької культури засобами тестування;
  - реалізації практичного аспекту читацької культури на уроках словесності;
  - елементів риторики як засобу успішної реалізації практичного аспекту читацької культури на уроках української мови та літератури;
  - творчий аспект читацької культури.
- *Сформувати вміння (навички):*
  - заохочувати учнів до читання, яке є умовою підвищення загального рівня культури;
  - розрізняти мотиви читання;
  - класифікувати фактори, які впливають на читацьку мотивацію;
  - розглядати читацький інтерес як психолого-педагогічну проблему;
  - реалізовувати практично прагматичний, комунікативний та естетичний шляхи подолання читацької інертності;
  - володіти прийомами педагогічної техніки, спрямованими на збагачення читацького досвіду учнів;
  - використовувати лінгводидактичні прийоми, покликані формувати стійкі читацькі інтереси школярів;
  - володіти методичним інструментарієм для реалізації трьох основних аспектів впливу художньої літератури на дитину – освітньо-змістового,

практичного, ціннісно-орієнтаційного та творчого.

- *Розвинути установки до:*
  - підвищення читацької культури учнів;
  - розвитку читацьких здібностей та заохочення читацького інтересу;
  - аналізу та рефлексії;
  - креативності;
  - інноваційності.

Мета курсу: порушити актуальну проблему зниження читацької культури молоді, запропонувати ефективні шляхи та технології для розвитку її у процесі викладання шкільного курсу української мови і літератури.

Графік спецкурсу :

Щорічно навчання слухачів за цим спецкурсом відбуватиметься у такі терміни:

- 1 набір: жовтень-листопад;
- 2 набір: квітень-травень;
- Набір слухачів спецкурсу (до 30 осіб у групі) здійснюватиметься у такі терміни:
  - 1 набір: до 1 жовтня;
  - 2 набір: до 1 квітня.

Навчально-тематичний план дистанційного курсу:

№ п/п	Назва теми	К-сть годин
1	Форми мотивації читацьких інтересів сучасних учнів в умовах інформаційно-комунікаційної експансії	1
2	Читацькі уміння і навички. Основні методологічні положення про читацький інтерес дитини	1
3	Читацька культура як педагогіко-психологічна проблема	1
4	Реалізація освітньо-змістового аспекту читацької культури засобами тестування	1
5	Практичний аспект читацької культури та його реалізація на уроках української мови та літератури	1
6	Творчий аспект читацької культури	1
	Всього:	6

ТЕМА №1

Форми мотивації читацьких інтересів сучасних учнів в умовах інформаційно-комунікаційної експансії

План

1. Підвищення рівня читацької культури сучасного учня як визначальний чинник формування життєво необхідних компетентностей.
2. Залежність нового рівня мовної освіти від розвитку читацьких інтересів сучасних школярів.
3. Основні причини кризи читання у сучасному світі.
4. Формування читацької мотивації, різновиди мотивів.
5. Практична мета, завдання і спрямованість спецкурсу.

Зміст лекції

Поколінню ХХІ століття судилося жити в інформаційно насиченому світі, який постійно зазнає динамічних змін, тому сучасній дитині необхідно мати, крім необхідних знань, ще й достатній рівень життєвої компетентності, щоб не лише адаптуватися у цей світ, але й повноцінно самореалізуватися в ньому. Для цього необхідні не лише глибокі професійні та загальні знання, але й широкий світогляд, розвинутий інтелект, комунікативні здібності. На думку вчених, основними характеристиками інноваційної особистості є:

- відкритість новому досвіду;
- внутрішня свобода;
- емоційна стабільність та стресостійкість;
- адекватна самооцінка;
- рефлексивність;
- спонтанність;
- позитивне мислення;
- інноваційний потенціал особистості.

Як же допомогти дитині здобути необхідний рівень знань та сформувати такі особистісні якості, які допоможуть їй стати активним і конкурентноспроможним членом суспільства, щасливою людиною, яка не просто знайде своє неповторне місце в житті, але стане успішною в ньому?

Варто згадати мудрі настанови класика педагогіки О.Сухомлинського, який пов'язував рівень компетентності дитини із рівнем його начитаності: «Читання – це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе. Воно відкривається перед дитиною лише тоді, коли поряд з читанням, одночасно з ним і навіть раніше, ніж вперше розкрита книжка, починається копітка робота над словом, яка повинна охоплювати всі сфери активної діяльності, духовного життя дітей – працю, гру, спілкування з природою, музику, творчість». Як бачимо, формування нового образу мовної освіти тісно пов'язане з проблемою розвитку читацьких інтересів школярів, що має міжпредметний характер. Підтримка читання – це стратегічно важливий елемент культури, інструмент підвищення інтелектуального потенціалу нації, творчого розвитку особистостей та соціальної активності українського суспільства.

Здавалося б, потреба суспільств у високоосвічених людях мала б сприяти

зростанню читацької культури та підвищенню рівня читацького інтересу, однак, на превеликий жаль, спостерігається протилежне: увесь світ опинився у кризі читання. Причин для цього можна назвати безліч (кризовий стан книговидавництва, фінансова неспроможність, брак часу через перенавантаженість (у тому числі – і шкільних програм), високий темпоритм життя, зниження морально-культурного рівня, матеріалістичні родинні традиції, тощо), однак найбільшою з-поміж них є інформатизація, комп'ютеризація усіх життєвих сфер. Широке розповсюдження аудіовізуальних засобів масової комунікації призвело до того, що у структурі дозвілля українці віддають перевагу телебаченню, комп'ютеру, радіо над читанням. Сформувалася стійка екранна культура, і сучасна людина просто невіддільна від телевізора, сприймаючи його як відпочинок, дозвілля, можливість зняти стрес. Натомість книга у підсвідомості нашого сучасника асоціюється із напруженням волі, емоцій – тобто з роботою.

Сучасний учень вважає читання заняттям неprestижним, нудним і зайвим, віддаючи перевагу екранним засобам здобуття інформації.

Ця проблема стала предметом вивчення соціологів, психологів та педагогів.

Соціологічні дослідження, зокрема, свідчать, що на першому місці серед мотивів для читання постає прагматичне читання, пов'язане з пошуком фахової інформації та вирішенням конкретних завдань. Другим мотивом для читання є бажання відпочити, розважальний мотив, що властиво для молоді, домогосподарок, які читають детективи, любовні та рідше - історичні романи, щоб зняти напругу, відсторонитися від проблем життя. На мотиви відвідування бібліотеки впливають і соціально – психологічні фактори. Чільне місце тут належить настанові на відвідування бібліотеки, яка формується переважно родинними читацькими традиціями – сімейним читанням, кількістю книжок вдома, умовами для читання, звичкою відвідувати бібліотеку з дитинства. Останнім часом читання набуло ще й статусу супровідного заняття – часто люди читають у транспорті, під час подорожі і навіть під час обідів чи відпочинку.

Проблема читацької компетентності завжди була предметом пильної уваги педагогів, оскільки саме школа (перший учитель, учитель-словесник, класний курівник) має забезпечити духовний розвиток і саморозвиток особистості. Пропаганда читання, виховання інформаційно-бібліографічної та читацької культури, формування вміння користуватися бібліотекою, її послугами, книгою, довідковим апаратом, розвиток пізнавальних інтересів – пріоритетні напрямки спільної діяльності педагогів, бібліотеки, батьків.

Проблема розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури має глибокі традиції і в історії методики. Так, у XIX – на початку XX століття прогресивні педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, І. Огієнко та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. На найкращих традиціях розвитку наукової думки розглядали зазначену проблему відомі методисти В. Голубков, Г. Гуковський, М. Рибникова. Вони вважали вдумливе читання тексту твору,

єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

Не втратила актуальності проблема формування читацьких інтересів і в ХХ столітті: достатньо звернутися до праць Н. Волошиної, І. Збарського, Л. Мірошніченко.

Тому для вчителя так важливо підбирати у процесі роботи такі прийоми педагогічної техніки, які націлені на розвиток уваги та усіх видів пам'яті, які заохочують учнів до активної взаємодії на уроці, перетрансформації почуттів та думок, які виникли у процесі прочитання тієї чи іншої книги і залишаються у підсвідомості юного читача. Читацький інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що спрямовує особистість на усвідомлення цілей читання (як одного з видів мовленнєвої діяльності), а це, у свою чергу, сприяє ознайомленню з новими для учня художніми чи науковими книгами, спонукає до свідомої діяльності з книжковою продукцією. З огляду на сказане, читацький інтерес – важливий чинник формування духовно багатой мовної особистості.

Інтерес до читання, з одного боку, є складним психічним утворенням, що характеризується ситуативною чи стійкою мотивацією, скерованістю уваги, емоційно-пізнавальною активністю, а з іншого – формою вияву задоволення читацькою діяльністю.

Із погляду психології читання – процес глибоко особистісний, що ґрунтується на індивідуальному сприйнятті прочитаного. Одна й та ж книга може викликати у різних читачів неоднакові думки й почуття. По-різному оцінюються історичні факти та літературні твори. В результаті з'являється потреба обговорити прочитане, осмислити нову інформацію, поділитися з іншими своїми думками, посперечатися. Саме тому обговорення прочитаного – один із найпотужніших стимулів для розвитку людини, ефективний засіб її самоствердження як особистості. Тому комунікативний підхід до визначення книги як засобу соціального спілкування має бути використаний учителем у повній мірі.

Цілком логічно серед показників читацьких інтересів у школярів можна виділити наявність внутрішніх мотивів, які спонукають учня до читання літератури, потреб і здібностей читати книжки за власними уподобаннями, уважне й зацікавлене ставлення до книжкової продукції, знання крилатих висловів, широкий читацький кругозір.

Потрібно зазначити, що більшість дослідників трактують загальне поняття «інтерес» як основну умову розвитку людини, складний комплекс психічних процесів (емоційних та інтелектуальних), які спонукають її до свідомої діяльності. Ураховуючи це, у виробленні читацьких інтересів на заняттях з мови потрібно спиратися на модель особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на розвиток не лише логічного мислення (лівої півкулі головного мозку), а й образного (правої півкулі головного мозку), власне, такий двопівкульний підхід до навчання української мови використовується в практиці роботи словесників нечасто, відтак учні не читають книжок (особливо класичну літературу), не можуть повною мірою адекватно сприйняти

підтекстову інформацію художніх фрагментів, це, у свою чергу, є однією з причин того, що значна кількість школярів виявляють пізнавальну інертність, байдужість, мають недостатній рівень мовленнєвого розвитку, відчують труднощі у висловленні власної думки, у творчому вживанні мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення.

Для педагогів питання читацької культури є особливо актуальним, оскільки читацький інтерес є засобом активізації пізнання учнів. Читання розглядається як один із видів мовленнєвої діяльності, особлива увага надається позакласному читанню, урокам з розвитку зв'язного мовлення. Учителі-словесники значну увагу приділяють ролі виразного читання, розвитку інтересів дитини до книги, читацької самостійності, особливостям сприймання прочитаного тексту у процесі аудіювання. У методичній системі формування в учнів читацьких інтересів окреме місце відводиться урокам з розвитку зв'язного мовлення, однак значно менше – розвитку риторичних здібностей. Недостатньо уваги приділяється і урахуванню міжпредметних вимог, про які свого часу влучно зауважував О. Сухомлинський.

Таким чином, мета цього спецкурсу – порушити актуальну проблему зниження читацької культури молоді та запропонувати ефективні шляхи та технології для розвитку її у процесі викладання шкільного курсу української мови та літератури.

Розділи спецкурсу побудовані таким чином, щоб виокремити три основні шляхи подолання читацької байдужості – прагматичний, комунікативний та естетичний.

Спецкурс містить технології, методи та прийоми педагогічної техніки, спрямовані на збагачення читацького досвіду учнів, лінгводидактичні прийоми, покликані формувати в учнів стійкі читацькі інтереси, а також методичний інструментарій для реалізації трьох основних аспектів впливу художньої літератури на дитину – освітньо-змістового, практичного та ціннісно-орієнтаційного, творчого.

Оскільки урок української літератури – це мистецтво слова, то саме його засобами учитель здатний реалізувати комплексний вплив на взаємопов'язані, як уже зазначалося вище, психічні процеси учня – мислення, мовлення, сприймання, пам'ять, уявлення, увагу тощо. Тому пропонуються прийоми медтехніки, базовані на зв'язках свідомого та інтуїтивного у навчанні (прийом емпатії, синектики тощо).

Необхідною умовою становлення повноцінної мовної особистості є розвинуте чуття мови, стилю, чому присвячений один із підрозділів посібника.

Важливу роль відіграє в розвитку читацьких інтересів і професійна, методично-технологічна робота учителя словесника над практичним становленням мовної особистості, розвитком риторичних її здібностей. Коли дитина реалізовує свій потенціал у колі ровесників, уміє проявити себе як особистість перед широким загалом, відкритися у спілкуванні, вона неодмінно зробить читання своїм улюбленим заняттям. У цьому аспекті особливої актуальності набуває питання володіння учителем техніки виразного

художнього читання та вироблення риторичних навичок та умінь в учнів.

Саме тому для учителів –словесників пропонується підбірка змістових цікавинок у підрозділі «Елементи риторики на уроках української мови та літератури».

Прагматичний підхід учителя до формування стійкого читацького інтересу полягає у постановці пошукових завдань, проектних задач, які змушують учнів до читання. Цьому сприяють і тести на текстуальну перевірку програмних творів. Прагнучи отримати добру оцінку, учень змушений читати уважно твір, тому у посібнику запропоновано серію тестових завдань.

Існує пряма залежність між начитаністю учня і рівнем його інтелектуального, духовного, емоційно-естетичного розвитку. Як відомо, у роботі з текстом важливо застосовувати формулу «від змісту – до форми», однак на уроці літератури згубно обмежуватися лише змістом. Цьому присвячено розділ посібника «Краса рідного слова»: він містить фрагменти уроків, спрямовані навчити дитину «читати між рядками», пізнавати приховану красу поетичного твору через його ідейно-художній аналіз та глибоке переосмислення. Важливим є створення емоційного підтексту уроків шляхом використання поряд із художніми текстами інших видів мистецтв, цікавих матеріалів (коротких довідок) про їхніх авторів, для чого доцільно використовувати і мультимедійний супровід. Окремі фрагменти такого супроводу пропонуються у практичній частині спецкурсу.

Дидактичний матеріал на уроці мови, навпаки, має базуватися на цікавому і всебічному змістовому міжпредметному наповненні. Учителю слід відмовитися від формально-граматичного погляду на мовний матеріал, натомість наповнивши його високохудожніми текстами, які збагачуватимуть не лише активний та пасивний словник, але й розширюватимуть життєвий досвід, утверджуватимуть загальнолюдські, національні, духовні та моральні цінності, відображатимуть історико-культурний розвиток рідного народу та людства. Тому питання добору високохудожніх текстів як джерела пізнавальної інформації на уроці мови стає особливо актуальним сьогодні, коли соціум страждає мовною деградацією, виродженням естетики мови та мовного етикету.

Застосуванню в рамках шкільної мовної освіти різних видів навчально-пізнавальної діяльності, спрямованих на вироблення читацьких інтересів учнів, сприяють позакласні заходи та позаурочна робота, зокрема науково-дослідницька.

Зацікавленню учнів до читання сприяють також і застосування найрізноманітніших педагогічних технологій як на уроках мови, так і літератури. Ігрові елементи, проектне навчання, кооперативна робота, створення мультимедійних проектів, тісне поєднання традиційних та інноваційних методів навчання сприяють зацікавленості учнів предметом, а відповідно – читанням. Таким чином, запропонований спецкурс містить матеріали, здатні забезпечити комплексні підходи (дидактичні, функціонально-стилістичні, комунікативно-діяльнісні) для підвищення учителем-словесником

читацької культури сучасних учнів. В умовах реформування загальної середньої освіти у відповідності до закону України «Про загальну середню освіту», коли процес навчання переорієнтовується на розвиток особистості учня, формування його основних компетентостей, педагогам, особливо учителям-словесникам, належить переконувати не лише дітей, але й батьків, що читання і письмо залишаються основними інструментами культури в інформаційно насиченому світі найрізноманітніших засобів масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251с.
2. Загальна психологія: навч. видання /За ред. О. Скрипченко, Л. Долинської. – К.: «А.П.Н.», 1999. – 720 с.
3. Компетенція і компетентність: проблеми, пошуки, рішення// Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки». – 2006. – № 61. – С.173-184.
- 4.Методичні засади формування читацької компетенції// Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – №7. – С.10-14.
5. Сафарян С. Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти / С. Сафарян // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. – 2008. – № 10. – С. 4-6.
6. Ситченко А. Формувати читацьку компетентність : про науково-педагогічні засади цієї роботи / А. Ситченко // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. – 2007. – № 10. – С. 49-53.
7. Формування читацької компетенції в контексті сучасної методичної парадигми// Науковий вісник Чернівецького національного університету «Серія педагогіка і психологія». – 2006. – Вип. 300. – С.184-194.
8. Читацька компетенція як різновид загальної компетенції учнів // Наука і освіта. –2005. – №3-4. – С.66-68.
9. Читацька компетенція в загальній системі компетентностей // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. – 2006. – № 1. – С.62-72.

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть основні причини кризи читання у світі. (*Кризовий стан книговидавництва, фінансова неспроможність, брак часу через перенавантаженість (у тому числі – і шкільних програм), високий темпоритм життя, зниження морально-культурного рівня, матеріалістичні родинні традиції, тощо), інформатизація, комп'ютеризація усіх життєвих сфер.*

2. Якими є ознаки інноваційної особистості компетентнісного типу? (*Відкритість новому досвіду, внутрішня свобода, емоційна стабільність і стресостійкість, адекватна самооцінка, рефлексивність, спонтанність, позитивне мислення, інноваційний потенціал*)

3. Назвіть поширені мотиви для читання. (*Прагматичний мотив, розважальний, соціально-психологічний, супровідний*)

4. Назвіть три шляхи подолання читацької байдужості (*Прагматичний, комунікативний та естетичний*)

5. Які педагогічно-дидактичні прийоми сприяють розвиткові читацького інтересу на уроках української мови та літератури?

ТЕМА №2

Читацькі уміння та навички. Основні методологічні положення про читацький інтерес дитини

План

1. Читацькі уміння та навички.
2. Поняття «читацьке уміння», «читацька культура», «читацька діяльність».
3. Основні ознаки сформованості читацьких умінь.
4. Види читання.
5. Розуміння тексту як опосередкований аналітико-синтетичний процес.
6. Основні методологічні положення про читацький інтерес дитини.

Зміст лекції

ЧИТАЦЬКІ УМІННЯ І НАВИЧКИ

Читання відіграло важливу роль впродовж усієї історії розвитку людства, оскільки воно охоплювало усі сфери життя людини – від щоденної, побутової (читання рецептів, інструкцій з експлуатації побутових приладів), до загально-інформаційної (читання газет, журналів) та освітньої, професійної, ділової діяльності людини.

Читання – це складний процес, який вимагає уваги, напруження, фізичних та розумових сил. Тим паче сьогодні, коли світ, насичений інформаційно-комунікаційними технологіями, вимагає від людини високого рівня розумових здібностей та організованої свідомості. Розвиток новітніх технологій потребує набагато кращого вміння читати, ніж раніше. Це пов'язано з тим, що в останні десятиріччя стрімко зростає обсяг інформації, яку необхідно засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності. А це, своєю чергою, потребує збільшення темпу читання, швидкості розуміння і прийняття рішення. Тож читання стає основою освіти і самоосвіти, неперервною навичкою освіти людини протягом усього життя.

Розвиток мовних можливостей, і зокрема, навичок читання - важливий етап для здобуття вище згаданих компетентостей.

Оскільки особистість сучасної людини та її світогляд значною мірою визначаються рівнем начитаності та ерудиції, то на плечі педагогів лягає завдання – залучити учнів до читання якомога раніше, домогтися того, щоб читання книг перетворилося у стійку, життєво необхідну звичку.

Таким чином, важливо усвідомлювати методологічні основи таких понять, як «читацьке уміння», «читацька культура», «читацька діяльність».

Читацькі вміння це: вміння читати, сприймати надруковане; оволодіння навичками самостійно і продуктивно працювати з різноманітними друкованими

і електронними джерелами інформації, користуватися довідково-пошуковим апаратом бібліотеки, бібліографією, іншими сучасними джерелами інформації.

Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати інформацію.

Читацькі уміння і навички (культура читання) виховуються протягом усього життя особистості. Але фундаментом організації та розвитку читацької діяльності людини разом із родинним вихованням мають стати шкільні уроки читання в початковій школі, та літератури у середній та старшій школі.

Вміння читати і розуміти прочитане мають загально-навчальний характер, а їх сформованість в учнів сприяє ефективній навчальній діяльності з усіх предметів.

Недостатній розвиток читацьких умінь може призвести до серйозних труднощів у навчанні й стати причиною відставання учнів. А належний рівень сформованості читацьких умінь – запорука життєвого успіху.

Сформованість читацьких умінь передбачає: вміння учнів читати незнайомий текст із належною швидкістю і після одного прочитування розуміти фактичний зміст, структуру тексту; ділити текст на частини; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між реченнями, абзацами; уміння виділяти в прочитаному головне і деталі; визначати тему та головну думку тексту, його призначення; добирати заголовки до тексту і його частин; уміння ставити запитання до прочитаного й відповідати на них.

Сформовані читацькі уміння означають: здатність учнів розуміти прочитаний текст, розмірковувати над його змістом; аналізувати та критично оцінювати отриману інформацію; узагальнювати інформацію, розміщену в різних частинах тексту; співвідносити текст із особистим життєвим досвідом; висловлювати власну думку, ставлення до прочитаного; формулювати гіпотези, висновки і головне – використовувати прочитане в різних навчальних та позашкільних ситуаціях.

Належний рівень сформованості читацьких умінь передбачає: здібність учнів використовувати читання як засіб здобуття нових знань для подальшого навчання, використання отриманої інформації в процесі життєдіяльності; вміння в різних ситуаціях читати тексти будь-яких жанрів: уривки з художніх творів, біографії, тексти розважального характеру, особисті листи, документи, статті із газет і журналів, інструкції, рекламні оголошення, географічні карти та ін., у яких використовуються різні форми представлення інформації: діаграми, малюнки, таблиці, графіки та схеми.

Виділяють два види читання: читання з метою придбання читацького досвіду та читання з метою засвоєння та використання інформації.

При читанні літературних й інформаційних (науково-популярних) текстів виділяють чотири групи читацьких умінь: знаходження потрібної інформації, формулювання висновків, інтерпретація та узагальнення отриманої інформації, аналіз та критична оцінка змісту, мовних особливостей, стилістики, структурних особливостей тексту.

Читацька діяльність багатаспектна і містить у собі такі поняття, як

читацька культура, техніка читання, знання літератури і книги, сприйняття твору, бібліографічна грамотність. Але її головним, вихідним моментом є читацькі уміння і навички — основа, яка дозволяє нарощувати духовний та інтелектуальний потенціал особистості.

Сучасні психологи та методисти визначають читацькі уміння і навички на початковому етапі як процес відтворення звукової форми слова за її графічною моделлю з виявленням, активною переробкою і усвідомленням смислової інформації. З цього випливає, що читацькі уміння і навички об'єднує дві групи умінь: уміння, які пов'язані з відтворенням звукової форми слова, — спосіб, правильність, темп читання, та уміння, що ґрунтуються на виявленні та усвідомленні смислової інформації — свідомість (розуміння), виразність читання.

Читання являє собою процес, що базується на використанні розумової діяльності, певних способах кодування інформації, яка надходить під час її обробки у мозок. Читання дитини — процес сприймання, розуміння та відтворення в усній або графічній формах змісту прочитаного.

Серед усіх загально-навчальних умінь та навичок для подальшого навчання важливе місце займає вміння свідомого, виразного, із відповідною для кожного віку швидкістю читання.

Численні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених засвідчують, що мовленнєве сприймання є неоднорідним і багатоплановим процесом. Розуміння тексту — це опосередкований аналітико-синтетичний процес, який включає в себе виділення основних елементів матеріалу та об'єднання їх у єдине ціле.

Розуміння тексту — це процес перекладу змісту цього тексту у будь-яку іншу форму його закріплення. Це може бути процес парафрази, переказу тієї ж думки іншими словами або процес перекладу на іншу мову, процес змістової компресії (стиснення), у результаті якого може утворитись «міні-текст» (що міститиме у собі зміст основного тексту), чи процес формування емоційної оцінки подій, чи процес вироблення алгоритму операцій, що вимагає текст.

Про важливість навчання сприйняття художніх творів школярами пишуть відомі методисти, такі як М.В. Васильєва, М.І. Оморокова, Н.Н. Светловська. Адекватне сприйняття формується у процесі аналізу твору, який має бути спільними (вчитель і учні) роздумами вголос, що з часом дозволить розвиватися природній потребі самому зрозуміти прочитане. На думку методистів А.І. Шпунтова, Є.І. Іваніної, аналіз твору має бути спрямований на виявлення його ідейного змісту, тієї головної думки, яку автор намагається донести до читача. Над проблемою повноцінного сприйняття тексту (художнього твору) працювали і продовжують працювати багато вітчизняних вчених, психологів, методистів, дослідників. Серед них О.Я. Савченко, Г.М. Кудіна, З.М. Новлянська, Т.Г. Рамзаєва, М.С. Соловейчик, М.Р. Львов, О.В. Сосновська.

Проте на сьогодні проблема повноцінного сприйняття художнього твору є ще не досить вивченою, бо не створено єдиної класифікації рівнів сприйняття. Думки вчених розходяться стосовно термінології, кількості рівнів сприйняття,

вмінь якими повинен володіти учень на кожному рівні. Крім того, є розбіжності в позиціях дослідників та методистів з приводу того, коли доцільно починати навчати дітей розуміння авторської позиції, оволодіння якою передбачає повноцінне сприйняття художнього твору. Читання художніх творів розвиває мову дітей: збагачує і активізує словник школярів на основі формування у них конкретних уявлень і понять, розвиває вміння висловлювати думки в усній та письмовій формі [5, 215]. Цей розвиток здійснюється завдяки тому, що художні твори написані літературною мовою, емоційною, зігрітою ліризмом, що найбільш відповідає особливостям дитячого сприймання.

Основні методологічні положення про читацький інтерес дитини:

- читацькі інтереси учнів проявляються, насамперед, у позитивному ставленні їх до читання, у прагненні ознайомитися із змістом твору як джерелом нових знань і переживань;

- у читацькому інтересі проявляються пізнавальні, емоційні і вольові властивості особистості;

- читацькі інтереси можуть мати епізодичний або стійкий характер;

- для підтримки читацького інтересу дитини необхідно постійно створювати умови, за яких дитина не може не читати;

- віковий підхід до формування читацького інтересу передбачає не лише врахування особливостей, які проявляються на конкретному етапі розвитку дитини, але з перспективою на майбутнє;

- у дітей усіх вікових груп потяг до читання загалом проявляється активно, якщо його не тамувати штучно;

- мотивом читання (крім програмового матеріалу) є читання як процес;

- еволюційний шлях поступового формування читацьких інтересів залежить від вікового розвитку дитини - від нижчого рівня читацьких можливостей до більш розвиненого;

- для дітей різного віку характерні різні детермінанти читання: у 5-9-річному віці формується емоційно-естетичне сприйняття прочитанного, у 9-10 – образно-детальне, у 10-11 – наївно-реалістичне, 12-14 – критично-аналітичне;

- соціально-психологічні особливості дітей-читачів проявляються більш суттєво, ніж індивідуально-типологічні, зокрема, до 14 років;

- соціально-педагогічні умови (вчителі, родина, однолітки, наявність сімейних бібліотек, рівень сімейного достатку, тип поселення, кількість книгарень тощо) мають безпосередній вплив на формування читацьких інтересів дітей та підлітків.

Загальна начитаність (літературна ерудиція, знання текстів прочитаних творів), фактичні знання з літератури (знання з теорії та історії літератури, літературної критики, оволодіння логікою аналізу творів) складають освітньо-змістовий аспект читацької культури.

Вибір літератури, уміння опрацювати її, інтерпретувати, усно і письмово висловлювати свої роздуми стосовно того чи іншого літературного явища вказують на наявність читацької культури та її рівень в практичній

діяльності, спрямованій на опанування самостійним читанням.

Здатність сприймати конкретні художні твори, оцінка цих творів на основі власних почуттів, особисті читацькі інтереси, естетичний смак загалом складають ціннісно-орієнтаційний аспект читацької культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251с.
2. Загальна психологія: навч. видання /За ред. О. Скрипченко, Л. Долинської. – К.: «А.П.Н.», 1999. – 720 с.
3. Компетенція і компетентність: проблеми, пошуки, рішення// Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки». – 2006. – № 61. – С.173-184.
- 4.Методичні засади формування читацької компетенції// Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – №7. – С.10-14.
5. Сафарян С. Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти / С. Сафарян // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. – 2008. – № 10. - С. 4-6.
6. Ситченко А. Формувати читацьку компетентність: про науково-педагогічні засади цієї роботи / А. Ситченко // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. - 2007. - № 10. - С. 49-53.
7. Формування читацької компетенції в контексті сучасної методичної парадигми// Науковий вісник Чернівецького національного університету «Серія педагогіка і психологія». – 2006. – Вип. 300. – С.184-194.
8. Читацька компетенція як різновид загальної компетенції учнів // Наука і освіта. – 2005. – №3-4. – С.66-68.
9. Читацька компетенція в загальній системі компетентностей // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. – 2006. – № 1. – С.62-72.

Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення процесу читання (*Читання – це складний процес, який вимагає уваги, напруження, фізичних та розумових сил.*)
2. Сформулюйте визначення понять «читацьке вміння», «читацька культура», «читацька діяльність».(*Читацькі вміння – це вміння читати, сприймати надруковане. Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати інформацію. Читацька діяльність - здібність учнів використовувати читання як засіб здобуття нових знань*)
3. Назвіть види читання .(*Читання з метою придбання читацького досвіду та читання з метою засвоєння та використання інформації*).

ТЕМА №3

Читацька культура як педагогіко-психологічна проблема

План

1. Читацький інтерес як психолого-педагогічна проблема.
2. Особливості процесу читання.
3. Механізми зародження інтересу до читання.
4. Розуміння індивідуальних шляхів розвитку дитини та її інтересів з урахуванням восьми психологічних типів (За К.Юнгом).
5. Активізація читацьких інтересів дітей з різними сферами спрямованості інтересів та нахилів.
6. Прийоми педагогічної техніки, націлені на розвиток уваги та усіх видів пам'яті та заохочення учнів до активної взаємодії на уроці.

Зміст лекції

Предметом розгляду психологів та педагогів є читацький інтерес як психолого-педагогічна проблема, оскільки ставлення до читання базується на інтересі до читання та потребі в ньому. Психофізіологічний розвиток дитини забезпечує спочатку появу інтересу до читання, а вже пізніше – розвитку стійкого інтересу до нього. Психологи розглядають процес читання як глибоко особистісний: кожна людина сприймає прочитане по-своєму, індивідуально реагує на нього, робить відповідні суб'єктивні висновки і має потребу поділитися з ними. За визначенням науковців, читацький інтерес – це ціннісна орієнтація, спрямованість конкретної особистості на освоєння вербальної мови як певного виду розумової діяльності.

Для об'єктивного розкриття механізму зародження інтересу до читання варто враховувати і вікові психологічні особливості дітей різних вікових категорій. Читацька культура незмінно пов'язана з приємними і неприємними почуттями, позитивними і негативними реакціями індивіда, з поведінкою підтримки або неприйняття. Саме інтерес до читання збуджує активність, а його відсутність – породжує пасивність і навіть відразу. Тому бажання чи небажання читати з віком можуть змінюватися.

З точки зору питання, що розглядається, цікавим є науковий доробок К.Юнга. Його думки, щодо оцінки дитячої психіки, і особливо психіки дитини шкільного віку, зокрема: наявність підсвідомого душевного феномену, постійна взаємодія підсвідомого з свідомістю, підтримка свідомого вихованням, освітою дітей, мають не лише наукове, а й прикладне значення. Вчений вважає, що кожен індивід з'являється на світ з певним ескізом особистих рис, характеру, задатків, здібностей, а в процесі життя лише виявляється закладене в неї генетично. Існує певна спадкова структура психічного, яка заставляє індивід переживати і реалізувати життєвий досвід цілком визначеним шляхом. Цю визначеність він назвав архетипами, які впливають на наші почуття, думки, вчинки. На його думку архетипи є не що інше, як «форма прояву інстинктів», які керують людиною. Крім того, існує цілий ряд особистісних проявів, які комбінуються в своїй різноманітності, утворюють те, що він назвав «типами особистості», це – установки (екстраверсія, інтроверсія) та функції (відчуття,

інтуїція, мислення, почуття). Вивчення інтроверсії і екстраверсії та чотирьох функцій дозволило К. Юнгу вибудувати систему восьми психологічних типів, з яких чотири є екстравертними, і чотири - інтровертними. Ця система допомагає в розумінні індивідуальних шляхів розвитку дитини, природи виникнення і формування її інтересів, і відкриває шляхи до кращого її розуміння, як читача. Так, відповідно до особистісного типу формується установка на читання. Для екстравертної установки характерна залежність суб'єкта від об'єкта, тобто, інтерес до читання виникає безпосередньо під впливом друкованого видання: його зовнішнього вигляду, якості шрифту, зручності у користуванні, цікавості матеріалу, доступності чи, навпаки, недоступності видання. Для інтровертної установки об'єктом уваги є сам суб'єкт, його інтелектуальні, освітні, естетичні потреби. Це має неабияке значення з огляду на український індивідуалізм, який носить інтровертний характер. Установка на читання в цьому випадку визначається внутрішнім світом індивіда, його уявленням про свої особисті потреби, хай навіть хибні. При екстравертності в думках і в поведінці переважає світ безпосереднього сприйняття, при інтровертності - світ уяви.

Серед екстравертів та інтровертів розрізняються чотири групи з вираженими певними здібностями: розумовими, сенсорними, емоційними, інтуїтивними. Похідними від них є типи, які К.Юнг назвав «мрійниками», «провидцями», «фантазерами», «художниками». Звідси, досить важливою є проблема зовнішніх подразників, які спонукають до суб'єктивної персоніфікації архетипів індивіда. Ці подразники можуть проектуватися з будь-якого рівня колективного підсвідомого, що має, за К. Юнгом, тричленну структуру: верхній рівень – сімейне; середній рівень національне, расове, класове; і глибинний рівень – загальнолюдське, і виступають в ролі спонукань до читання.

Таким чином, психологічні дослідження доводять, що до дітей з різним сферами спрямованості інтересів та нахилів (емоційно-вольових) мають бути і різні підходи щодо активізації їх читацьких інтересів. Оскільки одні інтереси носять егоїстичний характер, а інші – альтруїстичний, то роботу з дітьми варто організовувати таким чином, щоб спонукати різні індивідуальності до активної комунікації, обміну думками тощо. Важлива з психологічної точки зору ще одна сфера – асоціативно-інтелектуальна, пов'язана з інтелектом. Це сфера асоціативних почуттів, в яких закладено зародки таких рис особистості, як зацікавленість, прагнення до впорядкованості. Вона формує різносторонні інтереси і потреби і є найбільш благодатною для прилучення до читання.

Проблема читацької компетентності завжди була предметом пильної уваги педагогів, оскільки саме школа (перший учитель, учитель-словесник, класний курівник) має забезпечити духовний розвиток і саморозвиток особистості. Пропаганда читання, виховання інформаційно-бібліографічної та читацької культури, формування вміння користуватися бібліотекою, її послугами, книгою, довідковим апаратом, розвиток пізнавальних інтересів – пріоритетні напрямки спільної діяльності педагогів, бібліотеки, батьків.

Проблема розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури має глибокі традиції і в історії методики. Так, у XIX – на початку XX століття прогресивні педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, І. Огієнко та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. На найкращих традиціях розвитку наукової думки розглядали зазначену проблему відомі методисти В. Голубков, Г. Гуковський, М. Рибникова. Вони вважали вдумливе читання тексту твору, єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

Не втратила актуальності проблема формування читацьких інтересів і в XX столітті: достатньо звернутися до праць Н. Волошиної, І. Збарського, Л. Мірошниченко.

Тому для вчителя так важливо підбирати у процесі роботи такі прийоми педагогічної техніки, які націлені на розвиток уваги та усіх видів пам'яті, які заохочують учнів до активної взаємодії на уроці, перетрансформації почуттів та думок, які виникли у процесі прочитання тієї чи іншої книги і залишаються у підсвідомості юного читача. Читацький інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що спрямовує особистість на усвідомлення цілей читання (як одного з видів мовленнєвої діяльності), а це, у свою чергу, сприяє ознайомленню з новими для учня художніми чи науковими книгами, спонукає до свідомої діяльності з книжковою продукцією. З огляду на сказане, читацький інтерес – важливий чинник формування духовно багатого мовної особистості.

Інтерес до читання, з одного боку, є складним психічним утворенням, що характеризується ситуативною чи стійкою мотивацією, скерованістю уваги, емоційно-пізнавальною активністю, а з іншого – формою вияву задоволення читацькою діяльністю.

З погляду психології читання – процес глибоко особистісний, що ґрунтується на індивідуальному сприйнятті прочитаного. Одна й та ж книга може викликати у різних читачів неоднакові думки й почуття. По-різному оцінюються історичні факти та літературні твори. В результаті з'являється потреба обговорити прочитане, осмислити нову інформацію, поділитися з іншими своїми думками, посперечатися. Саме тому обговорення прочитаного – один із найпотужніших стимулів для розвитку людини, ефективний засіб її самоствердження як особистості. Тому комунікативний підхід до визначення книги як засобу соціального спілкування має бути використаний учителем у повній мірі.

Цілком логічно серед показників читацьких інтересів у школярів можна виділити наявність внутрішніх мотивів, які спонукають учня до читання літератури, потреб і здібностей читати книжки за власними уподобаннями, уважне й зацікавлене ставлення до книжкової продукції, знання крилатих висловів, широкий читацький кругозір.

Потрібно зазначити, що більшість дослідників трактують загальне поняття «інтерес» як основну умову розвитку людини, складний комплекс психічних процесів (емоційних та інтелектуальних), які спонукають її до

свідомої діяльності. Ураховуючи це, у виробленні читацьких інтересів на заняттях з мови потрібно спиратися на модель особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на розвиток не лише логічного мислення (лівої півкулі головного мозку), а й образного (правої півкулі головного мозку), власне, такий двопівкульний підхід до навчання української мови використовується в практиці роботи словесників нечасто, відтак учні не читають книжок (особливо класичну літературу), не можуть повною мірою адекватно сприйняти підтекстову інформацію художніх фрагментів, це, у свою чергу, є однією з причин того, що значна кількість школярів виявляють пізнавальну інертність, байдужість, мають недостатній рівень мовленнєвого розвитку, відчувають труднощі у висловленні власної думки, у творчому вживанні мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення.

Для педагогів питання читацької культури є особливо актуальним, оскільки читацький інтерес є засобом активізації пізнання учнів. Читання розглядається як один із видів мовленнєвої діяльності, особлива увага надається позакласному читанню, урокам з розвитку зв'язного мовлення. Учителі-словесники значну увагу приділяють ролі виразного читання, розвитку інтересів дитини до книги, читацької самостійності, особливостям сприймання прочитаного тексту у процесі аудіювання. У методичній системі формування в учнів читацьких інтересів окреме місце відводиться урокам з розвитку зв'язного мовлення, однак значно менше – розвитку риторичних здібностей. Недостатньо уваги приділяється і урахуванню міжпредметних вимог, про які свого часу влучно зауважував О. Сухомлинський.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие. Социально-психологические проблемы. – М.: Психология и педагогика, 1990. – 538 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1991. – 347 с.
3. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251с.
4. Загальна психологія: навч. видання /За ред. О. Скрипченко, Л. Долинської. – К.: «А.П.Н.», 1999. – 720 с.
5. Коваль Т. М. Історія вивчення читацького контингенту в контексті бібліотечно-інформаційного сервісу (20-ті роки ХХ ст.) // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 121-129.
6. Коваль Т. М. Бібліотечно-інформаційний сервіс сучасний стан і перспективи розвитку // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 5-7.
7. Компетенція і компетентність: проблеми, пошуки, рішення// Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки». – 2006. – № 61. – С.173-184.
8. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 34-51.

9. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.
10. Максименко С.Д. Общая психология. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1999. – 528 с.9
11. Методичні засади формування читацької компетенції// Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – №7. – С.10-14.
12. Общая психология /Под ред. А.В. Петровского. – М., 1970.
13. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200 с.
14. Півнюк Н. Проблема дитячого читання в національному вимірі / Н. Півнюк // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. – 2008. – № 7/8. – С. 20-21.

Запитання для самоперевірки

1. Чому проблема читацького інтересу є предметом пильного розгляду психологів? *(Ставлення до читання базується на інтересі до читання та потребі в ньому).*

2. Якою є основна психологічна особливість процесу читання? *(Читання є процесом глибоко індивідуальним).*

3. У чому полягає відмінність між екстравертами та інтровертами? *(При екстравертності в думках і в поведінці переважає світ безпосереднього сприйняття, при інтровертності – світ уяви).*

4. Яким чином організувати роботу для активізації читацьких інтересів дітьми – представниками різних типів? *(Роботу з дітьми варто організовувати таким чином, щоб спонукати різні індивідуальності до активної комунікації, обміну думками).*

ТЕМА № 4

Реалізація освітньо-змістового аспекту читацької культури засобами тестування

План

Зміст лекції

Читацька культура – це основа загальної культури особистості, комплекс знань, умінь і почуттів читача, який передбачає свідомий вибір тематики читання, його систематизацію сприйняття та засвоєння.

Починається процес формування читацької культури з власне первинного ознайомлення з текстом, адже загальна начитаність, яка становить освітньо-змістовий аспект читацької культури, неможливий без початкового рівня засвоєння інформації.

Не секрет: сучасні діти уникають читання прозових художніх творів, обмежуючись поверхневим їх переглядом у хрестоматійному викладі. Відтак учитель-словесник має докласти певних зусиль, для того щоб освітньо-змістовий аспект читацької культури учнів (начитаність, потреба у читанні) був реалізований.

Тести на перевірку знань з літератури – один із дієвих методів роботи із сучасним, інертним, учнем. Хоча урок літератури –це скоріше вид мистецтва,

ніж навчальний предмет, це, однак, не означає, що ньому не потрібно запам'ятовувати чи заучувати інформацію. Матеріал, який засвоюють учні, не однорідний за своїм змістом і характером. Окрім ідейно-художнього змісту твору, учні повинні знати певні факти з історії його написання, біографії автора тощо. У цьому сенсі стануть принагідними тести на перевірку елементарних фактичних знань, необхідних для наступного, конструктивно-творчого, їх опрацювання.

Мотивацією для читання внаслідок запровадженої традиції тестування стає банальна оцінка, однак для учителя важливо домогтися, аби учні читали художні твори вдумливо, робили певні позначки олівцем, виписки фрагментів, які найбільше вразили, здивували, викликали певні запитання тощо.

Глибоке сприйняття, засвоєння прочитаного стане першою сходинкою на шляху формування читацької культури, зокрема, інших її аспектів – практичного та ціннісно-орієнтаційного.

Тест з теорії літератури

11 клас

(Встановити відповідність)

1. Роман-спалах.
2. Пригодницький роман.
3. Історичний роман у віршах.
4. Філософський роман.
5. Драма-фесрія.
6. Драматична поема.
7. Автобіографічна кіноповість.
8. Роман у новелах.
9. Романтична комедія.
10. Урбаністичний роман..
11. Неоромантична психологічна новела.
12. Гумористична усмішка.

А	«Кассандра» Лесі Українки	
Б	«Марія» Уласа Самчука	
В	«Зенітка» Остапа Вишні	
Г	«Місто» Валеріана Підмогильного	
Д	«Я (Романтика)» М Хвильового	
Е	«Зачарована Десна» Олександра Довженка	
Є	«Мина Мазайло» Миколи Куліша	
Ж	«Вершники» Ю.Яновського	
З	«Тигролови» Івана Багряного	
И	«Собор» Олеся Гончара	
І	«Лісова пісня» Лесі Українки	
Ї	«Маруся Чурай»Ліни Костенко	

13. Роман-спалах.

14. Пригодницький роман.
15. Історичний роман у віршах.
16. Філософський роман.
17. Драма-феєрія.
18. Драматична поема.
19. Автобіографічна кіноповість.
20. Роман у новелах.
21. Романтична комедія.
22. Урбаністичний роман..
23. Неоромантична психологічна новела.
24. Гумористична усмішка.

А	«Кассандра» Лесі Українки	
Б	«Марія» Уласа Самчука	
В	«Зенітка» Остапа Вишні	
Г	«Місто» Валеріана Підмогильного	
Д	«Я (Романтика)» М Хвильового	
Е	«Зачарована Десна» Олександра Довженка	
Є	«Мина Мазайло» Миколи Куліша	
Ж	«Вершники» Ю.Яновського	
З	«Тигролови» Івана Багряного	
И	«Собор» Олеся Гончара	
І	«Лісова пісня» Лесі Українки	
Ї	«Маруся Чурай»Ліни Костенко	

Правильні відповіді

А	6
Б	1
В	12
Г	10
Д	11
Е	7
Є	9
Ж	8
З	2
И	4
І	5
Ї	3

Самостійна робота за текстом роману «Маруся Чурай»

1. Кому належать ці слова:

Коли у бій виходила батава,

Її піснями плакала Полтава.

Що нам було потрібно на війні?

Шаблі, знамена і... її пісні. (Іван Іскра)

2. Кому належать ці слова:

Життя – така велика ковзаниця.

Кому вдалось, не падавши, пройти? (Грицько)

3. Кому належать ці слова:

Запала тиша, як в страшиному сні.

І він сказав: «При чому тут пісні?

Вона ж на суд за інше зовсім ставлена.

І потім, бачте, чутка є, ги-ги,

Що свідок цей – особа зацікавлена.

Його слова не мають тут ваги». (Горбань)

4. Кому належать ці слова:

А може, я не справедлива до неї?

А може, саме таку дружину і треба козакові,-

До печі, до городу, до коней, і до свиней,

До ради, і до поради, а вночі до любові? (Маруся)

5. Про кого це сказано:

Він гордий був. Гордієм він і звався,

Він лицар був, дарма що постולי.

Стояв на смерть. Ніколи не здавався.

Йому скрутили руки і здали. (Про Гордія Чурая)

6. Про кого це сказано:

Таке було гарнесеньке хлоп'ятко.

Цікаве. А ласкаве, як дитятко.

Хороший хлопчик, трохи шалиган.

Усе збивав шоломи шелюгам. (Про Грицька)

7. Про кого це сказано:

Таке обличчя, чи така вже звичка.

А голосочок – чистий, мов кришталь.

Така була красива молодичка,

Вуста сміються, а в очах печаль (Про матір Марусі).

8. Про кого це сказано:

Такі пухкі у неї рученята,

Коса білява, куца і товста.

Як реп'яшки, зелені оченята

І пишно закопилені уста.

Глуха до пісні, завжди щось спотворить,

Все вишиває прошиви подушок.

Ще як мовчить-нічого. Заговорить –

Гостренькі зуби – чисто ховрашок. (Галька Вишняківна)

9. Про кого це сказано:

А слово скаже – з пам'яті не викинеш,

А більши мовчить, не щедрий на слова.

Таке обличчя, зразу і не звикнеш, -

Різке, як меч. Тонке, як тятива. (Про Івана Іскру)

10. Про кого це сказано:

Від того кидавсь берега до того,

*Любив достаток і любив пісні.
Це як, скажімо, вірувати в Бога
І продавати душу сатані (Про Грицька)*

11. Про кого це сказано:

*Той так: побачив свою долю -
Ось ти, ось я, тепер нас буде двоє.
А що у мене стіни голі,
Повісим костю аджені пістолі
Та килим з діркою. І у курені
З тобою буде весело мені (Батько Марусі)*

12. Про кого це сказано:

*Він посідає греблі і поля,
У церкву ходить майже щосуботи.
Хто – за Богдана, хто – з короля,
А він – за тих, которі не проти. (Батько Галі)*

Тест до теми «Творчість Василя Стуса»

1. Де народився Василь Стус:

- А на Поліссі
- Б на Донеччині
- В у Києві
- Г на Поділлі.

2. Як називався Донецьк у часи дитинства Василя Стуса:

- А Сталіно
- Б Олександрівка
- В Донецьк
- Г Юзівка.

3. Проти чого протестував В.Стус у кінотеатрі «Україна»:

- А проти введення радянських військ до Угорщини
- Б проти обов'язкової служби у війську
- В проти арештів у колі української інтелігенції
- Г проти соціалістичного ладу.

4. Яку назву мала збірка поета, видана за кордоном у 1970 році:

- А «Палімпсести»
- Б «Зимові дерева»
- В «Час творчості»
- Г «Поезії».

5. До якої української організації належав Василь Стус:

- А Спілка письменників України
- Б Комуністична партія України
- В Українська Гельсінська спілка
- Г Товариство захисту прав споживачів.

6. У якому краї знаходився поет на засланні після першого ув'язнення:

- А Магаданська область
- Б Алтай
- В Якутія
- Г Казахстан.

7. Василь Стус, роздумуючи про вплив різних поетів на нього, писав: «Для мене є три поети...» Кого не було включено до цього переліку:

- А Тичину
- Б Гете
- В Рільке
- Г Пастернака.

8. Кому присвячено вірш «Ярій, душе, ярій...»:

- А Валентиніві Морозу
- Б Василеві Симоненку
- В Аллі Горській
- Г Степанові Бандері.

9. Що є центральною темою філософської лірики Василя Стуса:

- А тема боротьби за незалежність України
- Б тема людини і світу
- В любовна тема
- Г постмодерна гра.

10. Який з українських літописів увійшов у назву однієї з поезій Василя Стуса:

- А Літопис Самовидця
- Б Літопис Руський
- В Літопис Самійла Величка
- Г Галицько-волинський літопис.

11. Що означає слово «палімпсест»:

- А повторні записи на пергаменті
- Б папірус
- В тип книги
- Г шкільна дошка.

12. Яку літературну премію за життя отримав В. Стус:

- А Нобелівську
- Б ім. Лесі Українки
- В ім. Т.Шевченка
- Г «Amnesty International»

Варіанти правильних відповідей:

1 – Г	2 – А
3 – В	4 – Б
5 – В	6 – А
7 – А	8 – В
9 – Б	10 – А

Варіант тесту 2

1. Автором цитати «Коли народ знеславлений і зовсім підупалий, то його може врятувати лише офіра, принесена на вітар. Я думаю –це був той час» є:

- А Іван Світличний
- Б Василь Голобородько
- В Сергій Параджанов
- Г Євген Сверстюк.

2. Василь Стус народився..

- А на Черкащині
- Б на Донеччині
- В на Вінниччині
- Г на Київщині.

3. На яке свято припадає день народження Стуса:

- А на Великдень
- Б на Різдво
- В на Трійцю
- Г на День Перемоги.

4. Які професії опанував поет упродовж життя:

- А поет, художник, музикант, літературний критик
- Б учитель, інженер, кочегар, вантажник
- В лікар, двірник, викладач літератури
- Г дипломат, перекладач, літературознавець.

5. Перше звинувачення Василь Стус отримав від свого наукового керівника Шамоти за:

- А Бунтівний характер
- Б Виступ у кінотеатрі «Україна»
- В За статтю «Феномен доби або сходження на Голгофу слави», присвячену творчості Павла Тичини
- Г За заклик повстати проти тиранії.

6. Василь Стус служив у армії

- А у Донецькій області
- Б на Уралі, Колімі та в Магадані.
- В у Грузії
- Г в Україні.

7. Дружину Стуса звали:

- А Катерина
- Б Ганна
- В Олена
- Г Валентина.

8. Хто із сучасних політиків був співкамерників Стуса:

- А Іван Драч

- Б Борис Олійник
- В Левко Лук'яненко
- Г Микола Томенко.

9. Яким був термін перебування Стуса у камері-одиначці:

- А місяць
- Б три місяці
- В півроку
- Г рік

10. У 1980 році до Мадридської наради із заявою «Вирок Стусові - сором радянській репресивній системі. Стус – поет. Вирок Стусові повинен бути скасованим»:

- А український правозахисник В'ячеслав Чорновіл
- Б російський академік Борис Сахаров
- В співкамерник Стуса Левко Лук'яненко
- Г адвокат Стуса Віктор Медведчук.

11. Загинув Стус після оголошеної ним безстрокового голодування

- А 1965 року
- Б 1975
- В 1985
- Г 1990 (містичний збіг: 4 вересня 1965 –виступ у кінотеатрі, через 20 років – смерть у той самий день).

12. Перепоховання праху правозахисників Стуса, Литвина та Олексі Тихого відбулося в Києві:

- А 1985
- Б 1986
- В 1988
- Г 1989 року.

Варіант правильних відповідей:

1 – Г	2 – В
3 – Б	4 – Б
5 – В	6 – А
7 – Г	8 – В
9 – Г	10 – Б
11 – В	12 – Г

М. Хвильовий у запитаннях (біографія і новели «Я(Романтика)» та «Мати»)

1. Де народився М. Хвильовий?

(На Слобожанщині, Сумська, тепер – Харківська обл.).

2. Назвіть відомі вам твори письменника.

3. У якій родині виховувався письменник

(Батько-учитель, народовець, говорив виключно російською, бабуся – українка, ходяча народна енциклопедія).

4. Прослухайте спогад сучасників про Хвильового: «Був він високоосвіченою людиною, грізним полемістом, ніжним ліриком, лагідним люблячим батьком, грізним мисливцем, чудовим знавцем мисливської зброї і мисливських собак, мав рухливі чорні брови, карі очі» Чи пасує йому псевдонім? Яке справжнє прізвище Хвильового?

(Фітільов)

5. Якого епізоду з біографії письменника стосується цей його спогад «Пам'ятаю ці далекі ночі. В кімнаті ми, маленькі діти. І наша сіроока мати. Вже перевалило за північ, і тривога росте. Власне, вона росте тільки для мене і моєї матері, бо сестра й брат давно сплять.... *(Батько дуже випивав)*.

Вона росте тому, що за якісь півгодини прийде мій п'яний батько.

– Колюнька, – каже мати, – ти ж гляди!

Вона більше нічого не говорить, але я все розумію. мені всього 5-6 років, але я знаю, чи можу їй допомогти: коли батько почне її тягати за волосся, я вчеплюсь йому в ноги і доти буду невтомно кусати, поки він не відкине мене від себе і не зажене в якийсь далекий куток.

Пам'ятаю місячні ночі. Міцний мороз. На снігу горять діаманти, і вони остаточно засліпили мене. На снігу в самій білій сорочці й босоніж стоїть, похилившись на стару березу, моя сіроока печальна мати: вона втекла від батька.

– Боженьку, мовчки молюся я, – куди ж ти дивишся?

Але пустельно було навкруги і відповіді я не чув».

(Вони все-таки розлучилися, і Микола разом з іншими дітьми жив із матір'ю, яка вчителюванням заробляла на життя).

6. Дід Хвильового був управителем власника гуралень Кінга, і саме завдяки йому та дядькові хлопець провчився 5 років у Богодухівській гімназії. Чому не закінчив школу?

(Почалися бунти, страйки і він подався на заробітки, голодував).

7. Що робив Хвильовий під час першої світової війни?

(Був на фронті, спочатку піхотинцем, потім у газовій команді, бо добре знав хімію).

8. Скільки разів Хвильовому довелося переживати розстріл?

(Тричі)

9. На чиєму боці він воював у часи громадянської війни?

(Був червоноармійцем, хоча на грудях чіпляв два банти – червоний і жовто-блакитний, за що неодноразово був осміяний).

10. Чи був одружений письменник?

(Двічі: від першого шлюбу з учителькою Катериною Гащенко мав дочку Іраїду, а другий шлюб – з Юлією Уманцевою, дочку якої прийняв як свою і називав її Любистком).

11. Кого з близького оточення письменника ви можете назвати?

(В. Сосюра присвятив Хвильовому вірша «Час» Це тобі моя пісня, Миколо:

У цей скажений розтерзаний час

*Хай шумить і гуркоче навколо,
І на кожному кроці контраст, –
Ми розіб'єм заковане коло
Міліонами збудженим мас.*

Крім того, йому присвячений вірш П.Тичини «Вітер з України», а Василь Стефаник присвятив Миколі новелу «Межа»).

12. Як відомо, починав свою творчість Микола Хвильовий з поезії, вступав до мистецької організації «Гарт», але створив біля себе нове ядро «Урбіно», яке швидко переросло у нове потужне літературне угруповання. Як воно називалося і що означає?

(ВАПЛІТЕ = вільна академія пролетарських літераторів).

13. Яке гасло М. Хвильового у статті «Україна чи Малоросія» спонукало до літературної дискусії 25-28 рр».

(Геть від Москви!).

14. Що саме мав на увазі письменник, проголошуючи це небезпечне гасло?

(«Коли ми беремо курс на західноєвропейське письменство, то не з метою припрягти своє мистецтво до якогось нового заднього воза, а з метою освіжити його від задушливої атмосфери позадництва. Європу ми поїдемо учитись, але з затаєною думкою – за кілька років горіти надзвичайним Світлом» Якби не репресії, українська література у виконанні хлопців у 20-х роках могла б стати найцікавішою літературою світу).

15. Коли Хвильовий після цькування, доносів і перших репресій зробив подорож до конаючої від голоду України, побачене на нього вплинуло жахливо: серце, загострена неврастенія. Якими були дії письменника у цій страхітливій ситуації?

(Від покінчив життя самогубством).

16. 13 число письменник вважав своїм. У цей день за старим стилем він прийшов у світ, у цей день вперше закохався, у цей день був опублікований його перший вірш. Що ще трапилося у цей день?

(Самогубство).

У сонячний прощальний день він запросив до себе в гості друзів – М. Куліша, О. Досвітнього, Г. Епіка, І. Сенченка, Йогансена. Поїв чаєм, грав на гітарі, читав свій незакінчений роман., декламував напам'ять уривки з «Бесов» Пушкіна. Постріл почули з сусідньої кімнати.

Передсмертних записок було 2 – друзям і падчерці Любі Уманцевій.

Вони були опубліковані у 80-х роках.

«Арешт Ялового – це розстріл цілої генерації. За що? За те, що ми були найкращими комуністами? Нічого не розумію. За генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. Отже, як говорить Семенко, все ясно. Сьогодні прекрасний сонячний день. Як я люблю життя, ви не уявляєте. Сьогодні 13. Пам'ятаєте, як я був закоханий у це число. Страшенно боляче. Хай живе комунізм. Все, в тому числі й авторські права, передаю Любові Уманцевій. Дуже прошу товаришів допомогти їй і моїй матері».

«Золотий мій Любисток, пробач мене, моя голубонько сизокрила, за все. Свій нескінчений роман, між іншим, вчора я знищив не тому, що не хотів, щоб він був надрукований, а тому, що треба було себе переконати: знищив – значить, уже знайшов у собі силу волі зробити те, що я сьогодні зроблю. Прощай, мій золотий Любисток. 13.5.1933. Твій батько М. Хвильовий»

17. Назвіть відомі вам твори Хвильового.

18. Де похований Микола Хвильовий?

(У Харкові. До речі, коли у 80 роках активісти організації «Спадицина» відшукали і впорядкували її, вночі вандали знищили свіжий пам'ятник від своєї майже зоологічної ненависті).

19. Який стиль новелістики Хвильового?

(Він започаткував неоромантичну течію психологічного плану).

У ній відсутній чіткий сюжет – зазвичай він розмитий. Окремі думки, позасюжетні елементи, роздуми, натяки, відіграють величезну силу.

20. До якого ж роздвоєння особистості прийшов ліричний герой новели «Я (Романтика)»?

(Боротьба між Богоподібною людиною і роботом-виконавцем чужої волі).

21. У яких творах, що раніше вивчалися, зустрічалися дуалістичні образи?

(Лукаш, герой «Intermezzo»).

22. Які риси характерні для людини, Богоподібної істоти?

(За новелою)

– ліризм душі, почуття любові, мрійливість, повага до минулого, благоговіння перед перламутровим кольором як символом вищості, обожнювання матері, розуміння внутрішніх поривів Андрюші, співчуття до нього, усвідомлення катівської суті трибуналу, спроба врятувати людину в собі, здатність на муки совісті, розумні висновки про шлях в нікуди.

23. Які риси характерні для робота-виконавця?

– Здатність здійснювати злочин, не замислюючись над наслідками, вміння заглушити совість фразою «так треба», виховання у собі надлюдини, «сторожового пса революції», засліплення ідеями революції, брутальність, цинізм, жорстокість, фанатизм, підміна справжніх цінностей фальшивими, внутрішня потреба вбивати, романтизування кримінального злочину.

24. Що символізує годинник у творі?

(Перестороги Бога про швидкоплинність часу, про те, що в будь-яку мить людина має бути готова дати відповідь перед Всевишнім).

25. Чому саме в княжому палаці відбувається дія?

(Спроба плебсу, плебеїв, дегенератів пожити в тих умовах, в яких учора жили аристократи).

26. Що говорить про себе головний герой?

(Я – чекіст, але я і людина) Автор не дає героєві навіть імені. У Біблії такою була жінка Лота.

27. Як автор атестує членів трибуналу?

28. Як на вас вплинула картина присудження до розстрілу вдови і матері з дітей?

29. Як ви оцінюєте розправу без слідства і суду?

(Садизм, сатанізм).

30. Чому герой, голова трибуналу рівняється на доктора Тагабата і дегенерата, прекрасно усвідомлюючи, що перед ним звірі в людській подобі?

31. Яке символічне значення в новелі числа 666?

Д. Донцов писав: *«Така була дилема серед того «нового» побуту – бути катом- бути катованим. Для ідейного, не вимушеного ентузіазму, яким горів 24-літній Хвильовий, не лишилося місця».*

Самостійна робота

за текстом роману Василя Барки «Жовтий князь»

1. За що однокласники насміхалися з Оленки Катраник?

(За те, що ходить до церкви).

2. Кого мав на увазі Мирон Данилович Катраник, міркуючи про себе: «І неділя пропала – золотозубий обгавкав світ».

(Про Отроходіна).

3. Хто був автором таких словесних новотворів: «хліботруси, хлібовози, хлібопроси, хлібокуси, хлібохапи, хліботруди»?

(Сини – Катраники).

4. Після якої події «все село заніміло, ніби втративши голос»? *(Після пограбування церкви і ліквідації церковного дзвону).*

5. Хто хором вигукував: «Куркуль, віддай хліб!»

(Піонери-школярі).

6. Кого першого поховала родина Катраників?

(Бабусю, матір Мирона).

7. Із чого пекла мати пряники дітям, щоб врятувати їх від голодної смерті?

(З лузги та маляси).

8. Про яку схованку розповів врятований після розстрілу дід Гонтар перед смертю?

(Про картоплю, закопану в кагаті).

9. Чому «матусю не можна було впізнати за вечір, стала іншою. Як вишня, що недосвіток поранив смертоносно»?

(Помер син Микола).

10. Що вчинив чоловік, поки його жінка, що об'їлася блекоти, бігала по селі просила її вбити?

(Зарізав дитину і смажив її).

11. Чому на вокзалі Дарія наказала дітям не відходити від неї ні на крок? *(Щоб не вкрали на м'ясорубню)*

12. Із чого Катраники напровесні варили «панський суп»? *(З горобців).*

13. У кого крали зерно навесні, коли з полів зійшов сніг? *(У ховрахів).*

Самостійна робота
за змістом кіноповісті «Україна в огні»

1. Олеся була мастерицею, майстринею. Чого?
2. Що пообіцяв Василь Олесі під ранок перед прощанням?
3. Для чого Ернст фон Крауз – старший простягнув своєму синові у пригорщі землю?
4. Хто запрягав людей у ярма, щоб орали?
5. У чому, на думку Краузе-старшого, захована загибель українців?
6. За що телеграфіст Лиманчук погрожував арештом Василю Кравчині?
7. Яку «помилку» виправив староста Лаврін Запорожець, повернувшись до Краузе, який розмовляв з Забродою?
8. Як помстився Крауз Лавріну Запорожцеві за зраду?
9. Як врятувалася Христя від смерті?
10. В яку родину потрапила Олеся в Німеччині?
11. Чому при хорошому ставленні до неї Олеся рятувалася з німецької родини втечею через вікно?
12. Хто врятував Христю-«німецьку повію» від смерті в партизанському загоні?

Відповіді на питання:

1. Квітів, вишивок і пісень.
2. Не забути, знайти і повернутися.
3. Щоб той спробував її на смак.
4. Старий староста, Лаврін Запорожець.
5. У відсутності національної самоідентифікації та вічних істин.
6. За пораду дівчатам втікати.
7. Відправив і власну дочку в Німеччину.
8. Спалив хату і вбив жінку.
9. Через заміжжя з німецьким офіцером, італійцем Пальмою.
10. Дружини Крауза.
11. Тому, що ті отримали листа про смерть чоловіка і сина.
12. Сусідський дядько.

Самостійна робота
за текстом повісті «Зачарована Десна» Олександра Довженка
I варіант

1. Що найбільше любила Сашкова мати?
2. Улюблена риба Сашкового діда.
3. Чим ловив дід линів?
4. Яку картину купила мати на базарі за курку на страх своїм лютим ворогам?
5. Хто належав до лютих ворогів матері?
6. Із якою метою баба накупила в церкві свічок і поставила їх перед іконами сторч?

7. У який спосіб Сашко вирішив порятувати грішну душу, щоб потрапити в рай?
8. Які няньки доглядали Сашка?
9. Де найбільше любив спати дід?
10. Яких звірів хотілося розвести Сашкові, щоб було красиво скрізь і не зовсім спокійно?
11. За що учитель не прийняв Сашка до школи?
12. Яка okazія трапилася з Сашком та його собакою Піратом?

II варіант

1. На кого був схожий Сашків дід?
2. За кого вважала діда мати?
3. По чому старі люди вгадували погоду в селі?
4. За що проклинала баба Сашка?
5. З якою метою Сашко зумисно дражнив бджіл у квітучих огірках?
6. Чи вірили прості люди в Україні в Бога?
7. Якого екзотичного звіра зустрів Сашко на сінокосі?
8. За що билися у лютих війнах батько з дядьком Самійлом?
9. Яка подія трапилася в селі на Великдень?
10. Які слова вживав батько замість слів «моя бідність»?
11. Від чого хата стала одразу для Сашка великою, повітря чистим, мов у раю?
12. Яким було призначення старої дідової шапки?

Відповіді:

I варіант

1. Саджати що-небудь у землю.
2. Лина.
3. Руками.
4. Страшний суд.
5. Баба, дід, батько.
6. Щоб мати не потрапила в рай.
7. Вшанувати діда Захарка.
8. 4 брати – Лаврін, Сергій, Василько й Іван.
9. Під дубом.
10. Левів і слонів.
11. Не зміг назвати імені батька.
12. Їх покусали бджоли

II варіант

1. На Бога.
2. За чорнокнижника.
3. За дідовим кашлем.
4. За вирвану моркву.
5. Заради мідного п'ятака, на який можна було купити бублика.
6. Не дуже, більше в святих, нечисту силу, Матір Божу.

7. Лева.
8. За копиці.
9. Паводок.
10. «Моє багатство»
11. Від смерті баби.
12. У ній кішка виводила кошенят.

**Самостійна робота
за романом Івана Багряного «Тигролови»**

I варіант

I. Знання тексту твору (Кожна правильна відповідь – 1 бал)

1. Яким був напис на потязі-драконі з «60 суглобами»?
2. Ким за спеціальністю був Григорій Многогрішний?
3. Скільки років було головному героєві роману?
4. Як зреагували пасажири привілейованого експресу на каторжан?
5. Що отруювало спокій, сон і, далекі, життя майору-енкаведисту?
6. Чому майор не зміг пити вина у ресторані експресу і вилив його з келиха через вікно?
7. Звідки ще доводилося втікати Григорію Многогрішному, крім втечі з етапу до Магадану?
8. Кому зголоднілий, але щасливий, втікач розповідав у тайзі історію своєї втечі?
9. Яку дивовижну знахідку відшукав у тайзі Григорій Многогрішний?
10. Яку тварину зарізав Григорій Многогрішний, захищаючи людину в ущелині?
11. Як звали сестру Григорія Многогрішного?
12. Як звали брата Наталки Сірко?

II. Теоретичний (Кожна правильна відповідь – 2 бали)

1. Напишіть 3 факти, з якими асоціюється у вас ім'я Іван Багряний.
2. Визначте жанр твору, доведіть визначення аргументовано.
3. Якою є тема роману? (Сформулюйте одним лаконічними реченням)
4. Якою є ідея твору? (Сформулюйте одним лаконічними реченням).
5. Назвіть кульмінаційний епізод в романі. (Одним лаконічним реченням).
6. Чому Івана Багряного називають першим оптимістом в українській літературі?

III. Творчий (12 балів – максимальна оцінка)

Напишіть твір-роздум на тему «У чому полягала особиста сила головного героя роману Григорія Многогрішного?» Сформулюйте тезу твору, наведіть 3 переконливі аргументи, опираючись на текст, побудуйте висновки на основі текстуальних доказів.

**Самостійна робота
за романом Івана Багряного «Тигролови»**

II варіант

I. Знання тексту твору (Кожна правильна відповідь – 1 бал)

1. Як уперше назвав Григорій Многогрішний дружину старого Сірка?
2. Із ким гралася Наталка, коли Григорій прийшов до тями?
3. Кому з героїв належать слова: «В сміливих щастя завжди є»?
4. Чому тунгуз П'ятеро 10 днів повинен був шукати в тайзі «іроплана»?
5. Хто з родини Сірків бував і в Японії, і в Індії?
6. Із якої причини Грицько з Григорієм затрималися в тайзі аж на 4 дні?
7. Чому хлопці в Хабаровському ресторані вирішили щедро нагодувати двох незнайомих дівчат?
8. Чому Григорія збентежив надпис на снігу: «Війона Медвину привіт передавала».
9. Де зустрівся Григорій Многогрішний зі своїм катом?
10. За що просив прощення Григорій у родини Сірків?
11. Для чого Григорій і Наталка взяли з собою Наливайка?
12. Скільки осіб налічувала «велика озброєна до зубів банда ворогів народу, про яку писали в газетах»?

II. Теоретичний (Кожна правильна відповідь – 2 бали)

1. Напишіть 3 факти, з якими асоціюється у вас ім'я Іван Багряний.
2. Визначте жанр твору, доведіть визначення аргументовано.
3. Якою є тема роману? (Сформулюйте одним лаконічним реченням).
4. Якою є ідея твору? (Сформулюйте одним лаконічним реченням).
5. Назвіть кульмінаційний епізод в романі. (Одним лаконічним реченням).
6. Чому твір називається саме такою назвою і хто є головним героєм твору?

III. Творчий (12 балів – максимальна оцінка)

Напишіть твір-роздум на тему «У чому полягала особиста сила героїні роману Наталки Сірко?» Сформулюйте тезу твору, наведіть 3 переконливі аргументи, спираючись на текст, побудуйте висновки на основі текстуальних доказів.

Відповіді варіанту I (I)

1. Йосип Сталін.
2. Інженером-авіатором.
3. Головному героєві 25.
4. Почали кидати речі.
5. Очі Григорія Многогрішного.
6. Воно нагадувало йому кров на очах Многогрішного.
7. Із божевільні.
8. Борундукові.
9. Мисливський ніж.
10. Ведмедицю.
11. Наталка.

12. Грицько.

Відповіді варіанту II (I)

1. Мамою.
2. Із ведмежам.
3. Наталчиній матері.
4. Бо пропав великий начальник.
5. Старий Сірко, коли козакував.
6. Григорія вкусила змія.
7. Дівчата були українками розкуркулених і засланих родин.
8. Медвин – його кат.
9. У тайзі.
10. За вбивство Медвина і накликану небезпеку.
11. Для оповіщення.
12. Із 2-х.

Самостійна-п'ятихвилинка

На знання тексту роману «Сад Гетсиманський»

Варіант 1

1. Із якої причини з'їхалися додому усі сини коваля Чумака?
2. Що стояло на покуті замість ікони Христа?
3. Якою була остання воля покійного Якова Чумака?
4. Чому повиходили люди з дворів, коли везли Андрія в НКВД?
5. Про кого думав Андрій, увесь час повторюючи: «Не може бути! Ні, не може бути»?
6. Хто у райвідділі міліції цілу ніч грав на фортепіано сонату Бетховена?
7. Як називалася та дивна споруда, в яку привезли Андрія?
8. Чому щонаочі на подвір'ї «фабрики-смерті» ревли машини?
9. Що завадило Андрієві покінчити життя самогубством?
10. Чого найбільше злякався наглядач, і Андрій, зрозумівши це, використав цей страх на користь в'язням?
11. Що було написано над брамою НКВД-ської в'язниці поряд із п'ятикутною зіркою?
12. Хто був автором записки: «Будь мужнім! Тримайся! Любий...!»

Варіант 2.

1. Кому писав листа Андрій у в'язниці?
2. «Залізний ломик в такій щедрій руці...» Про чю руку йдеться?
3. Що трапилося з Катрею у фіналі роману?
4. Хто з братів зрадив Андрія?
5. Кого з відомих вам українських письменників зустрів герой роману в коридорі в'язниці?
6. Як слідчі називали своїх помічників, які вибивали зізнання у в'язнів?
7. Яким епітетом «охрестили» слідчі Андрія?

8. Як звали брутальну і вульгарну жінку-енкаведистку, яка спеціалізувалася на приниженні гідності чоловіків-в'язнів?

9. Назвіть імена слідчих, які вели справу Андрія.

10. Назвіть імена 2-х священиків, які зустрілися на життєвому шляху головного героя.

11. Кого з енкаведистів в'язні чекали з нетерпінням за те, що той був навдивовижу щедрим із ними?

12. Хто здав інформацію про приїзд Андрія під час похорону?

Відповіді варіанту 1

1. На похорон батька.

2. Портрет батька, написаний Андрієм.

3. «Щоб усі брати купи держалися і наймолодшого брата рятували».

4. Проводжали і підбадьорювали Андрія.

5. Про братів.

6. Секретарка Катерина.

7. Фабрика-кухня.

8. Глушили розстріли.

9. Загублена залізняка і записка від Катрі.

10. Вербовки.

11. Оставь надежды, входящий сюда.

12. Катерина.

Відповіді варіанту 2

1. Матері.

2. Мельника.

3. Збожеволіла.

4. Ніхто.

5. Микола Хвильовий.

6. Футболісти.

7. Диявол.

8. Товариш Клава.

9. Фрей, Сергеева, Донець, Гордий, Сафигін.

10. Яков і Петровський.

11. Мельника.

12. Отець Яков.

На урок підготувати:

1. Фрагмент фільму Мела Гібона (Гетсиманія).

2. «Місячна соната» Бетховена.

3. Епітет до уроку: Ми є. Були. І будемо Ми.

Й Вітчизна наша з нами. І. Багрянний.

Тест «Правда-неправда»

(За творчістю П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри)

1.

Як не любити зими сніжно-білої

На Україні моїй,
Саду старого в пухнастому інеї,
Сивих, веселих завій?
Як не любити весни многошумної,
Меду пахучих суцвіть,
Як не любити роботи розумної,
Праці, що дух веселить? *(П. Тичина, жанр – пейзажна)*
Неправда, М.Рильський.

2.

Учитель мій! Як ми тебе любили,
Як слухали тебе в полоні юних мрій!
У пам'яті моїй тримає років сила
Твій тихий карий зір і кашель твій сухий.
Василь Мефодич, по тобі в скорботі
З нас не один заплакав і зітхнув,
Коли в далекій рідній Третій Роті
На цвинтарі навіки ти заснув. *(В.Сосюра, громадянська)*

Правда.

3.

Гриміли залпи над Дінцем,
Цвіли в розриві грізні маки
Боєць у лаві під вогнем
Лежав, чекаючи атаки.

Усе ховалося в диму,
Мов розлітався світ на клоччя.
І смерть дивилася йому
В розширені й гарячі очі. *(В.Сосюра)*

Правда

4.

На майдані коло церкви
Революція іде.
Хай чабан,- усі гукнули,-
За отамана буде!
На майдані пил спадає,
Замовкає річ.
Вечір
Ніч... *(В Сосюра. Громадянська)*

Неправда- П .Тичина.

5.

Не дивися так привітно
Яблуневоцвітно.
Стигнуть зорі, як пшениця.
Буду я журиться *(П.Тичина, інтимна)*

Правда.

6.

Ластівки на сонці, ластівки на сонці,
Як твої зіниці в радісних очах...
Зацвіли ромашки десь на горизонті,
Й пахнуть поцілунки, як китайський чай. (*Інтимна лірика, М.Рильський*)
Неправда – В.Сосюра.

7.

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
Лиш приходять подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання.. (*Інтимна, В.Сосюра*)
Правда.

8.

З лукавим поглядом ясним,
Що більше, ніж би треба, знає.
Ти йдеш. Вечірній сизий дим
Тебе злегенька повиває
Звичайні сиплюються слова
І я, як інші, сиплюю ними.
Але п'яніє голова
Надіями напів'ясними.
Ти до кінця не донесеш
Фіал з любов'ю запашною,
Не донесеш і розіб'єш.
Та чи зо мною?... (*Інтимна, В.Сосюра*)
Неправда, М.Рильський.

9.

Та нехай собі як знають, божеволіють, конають
Нам своє робить:
Всіх панів до дної ями
Буржуїв за буржуями
Будем, будем бить... (*Громадянська В. Сосюра.*)
Неправда, П.Тичина.

10.

Любіть Україну, як сонце, любіть
Яа вітер, і трави, і води,
В годину щасливу і в радості мить,
Любіть у годину негоди. (*М.Рильський, філософська*)
Неправда, В.Сосюра, громадянська.

11.

Васильки у полі, васильки у полі,
А у тебе, мила, васильки з-під вій,

І гаї співають ген на видноколі,
І синіє щастя у душі моїй. *(П.Тичина)*

Неправда – В.Сосюра.

12.

Ой не крийся, природо, не крийся,
Що ти в тузі за літом, у тузі.
У туманах ти сниш...А чогось так сичі
Розридались у лузі.
Твої коси від смутку, від суму
Вкрила прозолоть, ой ще й кривава,
Певно, й серце твоє взолотила печаль,
Що така ти ласкава. *(Пейзажна, М.Рильський)*

Неправда – П.Тичина.

13.

«Я ненавиджу брехню
У всякій одежі, -
В розкішній та пишній найбільше,
Самовдоволену тупість,
Хоч би й носила вона
В золотих обідках окуляри,
Метушливість, хапливість, крикливість,
Заздрість і себелюбство...

.....
Речі прості і чисті люблю я:
Серце, для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний,
Працю, що світ звеселяє...
Мужність і вірність,
Народ і народи -
Я люблю! *(П.Тичина)*

Неправда – М.Рильський.

14.

Хіба не жах: своєї зброї
Не маєш ти в ці скорбні дні...
У тебе так: два-три герої,
А решта - велетні дурні.

У тебе так: все безголів'я,
Що на багно кричить: «Блакить!»
Якби я міг, якби зумів я
Тебе, Вкраїно, воскресить... *(В.Сосюра, поема «Мазепа»)*

Правда

15.

Щоб жить – ні в кого права не питаюсь,
Щоб жить – я всі кайдани розірву.

Я стверджуюсь,
Я утверждаюсь,
Бо я живу. (*В Сосюра, поема «Червона зима»*)

Неправда – П.Тичина

16.

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля.
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад. (*П.Тичина, громадянська*)

Неправда – М.Рильський.

17.

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,
Вишневих ніжність пелюстків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів –
Життя духовного основа (*М.Рильський, Рідна мова*)

Правда.

18.

Облітають квіти, обриває вітер
Пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
Осінь жовтокоса на баскім коні (*П.Тичина, пейзажна*)

Неправда - В.Сосюра.

19.

Скільки днів пролетіло над нами!
Серце тугою темною б'є..
Я дивлюсь у вікно з козаками
В соромливе обличчя твоє.
Як любив твоїх пліч я овали!
Пам'ятаєш – ярк...сіножать..
А коли ми на фронт від'їжджали,
Ти не вийшла мене проводжати (*В.Сосюра, інтимна*)

Правда.

20.

Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас дрібними росами-сльозами
(*М.Рильський «Слово про рідну матір»*)

Правда.

21.

Зеленіють жита, і любов одцвіта,
І волошки у полі синіють.
Од дихання мого тихий мак обліта,
Наче ім'я печальне- Марія.
Ми з тобою одні. Ми у полі одні.
Ти стоїш перед мене, як вечір.
Я дивлюсь на заплакані очі твої,
На покійно нахилені плечі....*(П.Тичина, інтимна)*
Неправда – В.Сосюра.

**Контрольна робота
за романом Уласа Самчука «Марія»**

I варіант

I. Знання тексту твору (Кожна правильна відповідь -1 бал)

1. Коли Марія відчула своє сирітство?
2. У якому епізоді Марія зрозуміла, що кохає Корнія?
3. У який спосіб Гнат намагався завоювати прихильність Марії?
4. Яке придане на весілля отримала сирота Марія?
5. Чи знала Марія, хто підпалив її хату на Великдень?
6. Хто писав листи Корнієві, якщо Марія була неписьменною?
7. Якою була мова Корнія, коли він повернувся зі служби на флоті?
8. Чи зраджував Корній Марії, будучи матросом?
9. Скільки карбованців пропонував Гнат Марії, коли Корній пішов у резервні війська?
10. Кого Марія втратила першим – батька чи матір?
11. Хто зарубав сина Марії Максима?
12. Куди пішов Корній разом зі своїм собакою Сірком?

II. Теоретичний (Кожна правильна відповідь – 2 бали)

1. Напишіть 3 факти, з якими асоціюється у вас ім'я Улас Самчук.
2. Обсяг роману «Марія» більше відповідає формату повісті, ніж роману. Наведіть 2 переконливі докази того, що цей твір за жанром саме роман.
3. Якою є тема роману? (Сформулюйте одним лаконічними реченням).
4. Якою є ідея твору? (Сформулюйте одним лаконічними реченням).
5. Назвіть кульмінаційний епізод в романі. (Одним лаконічним реченням).
6. Як називається художній прийом, яким починається і закінчується роман?

III. Творчий (12 балів – максимальна оцінка)

Напишіть твір-роздум на тему «Чи сильна особистість головна героїня роману Марія?» Сформулюйте тезу твору, наведіть 3 переконливі аргументи, спираючись на текст, побудуйте висновки на основі текстуальних доказів.

Контрольна робота за романом Уласа Самчука «Марія»

II варіант

I. Знання тексту твору (Кожна правильна відповідь -1 бал)

1. Що стало причиною смерті Маріїного батька?
2. Яку роботу виконувала малесенька Марія у Мартина на самому початку?
3. Кому заборонив Мартин залицятися до Марії?
4. Що трапилось під час діалогу Марії та Корнія біля колодязя?
5. Ким були батьки Гната?
6. Якими подарунками намагався задобрити Гнат Марію?
7. Чому Гната відпустили жандарми після затримання за підозрою у підпалі?
8. Кого чекала Марія в останні дні свого життя?
9. Що стало причиною бійки Корнія з червоноармійцями у церкві?
10. Що сталося з Демком- сином Марії?
11. Хто допоміг відбудувати хату Марії після пожежі?
12. Куди зник Гнат після розмови з Марією, під час якої він пропонував їй гроші?

II. Теоретичний (Кожна правильна відповідь – 2 бали)

1. Напишіть 3 факти, з якими асоціюється у вас ім'я Улас Самчук.
2. Обсяг роману «Марія» більше відповідає формату повісті, ніж роману. Наведіть 2 переконливі докази того, що цей твір за жанром саме роман.
3. Якою є тема роману? (Сформулюйте одним лаконічними реченням).
4. Якою є ідея твору? (Сформулюйте одним лаконічними реченням).
5. Назвіть кульмінаційний епізод в романі. (Одним лаконічним реченням).
6. Як називається художній прийом, яким починається і закінчується роман?

III. Творчий (12 балів-максимальна оцінка)

Напишіть твір-роздум на тему «Хто з чоловіків Марії викликає більшу повагу і симпатію – Гнат чи Корній?» Сформулюйте тезу твору, наведіть 3 переконливі аргументи, спираючись на текст, побудуйте висновки на основі текстуальних доказів.

Відповіді на варіант I (I)

1. У Мартина, коли кіски злиплися і завелися воші.
2. Біля колодязя після поцілунка.
3. Подарунками.
4. Гроші, дві десятини землі і корову.
5. Знала, це був Гнат.
6. Сусідський хлопчик.
7. Українсько-російський суржик, зросійщена.

8. Так, він сам про це зізнався, розповідаючи про муринок і німкеня.
9. 200
10. Батька.
11. Батько Корній.
12. Вмирати.

Відповіді на варіант II (I)

1. Його придавило каменем.
2. Пасла гусей.
3. Своему синові.
4. Корній поцілував Марію.
5. Він був сиротою.
6. Цукерки та хустки.
7. Марія відмовилася проти нього позиватися.
8. Гната
9. Червоноармійці палили цигарки.
10. Він загинув у німецькому полоні від голоду.
11. Селяни.
12. Він пішов у ченці.

Жіночі образи в романі «Місто»

Тест-фактаж за романом В.Підмогильного «Місто»

1. Назвіть 4-х жінок, які стали частиною життя головного героя роману – Степана.
2. Яка з 4-х героїнь роману уособлювала зв'язок із домівкою, чистоту і мрію?
3. Кому з жінок Степан подарував дорогі і модні на той час парфуми «Коті»?
4. Котра з героїнь вийшла заміж за Степанового друга?
5. Як Степан називав Тамару Василівну?
6. Хто з жінок Степана отруївся?
7. Із ким танцював Степан на тій вечірці, на якій розірвав стосунки з Зоською?
8. Кому Степан запропонував одруження?
9. Через кого Степан зубожів?
10. Із якою метою Степан шукав адресу Надійки в кінці роману?
11. Яка професія у Рити?
12. За що Максим ударив Степана?

Відповіді на питання:

1. Надійка, Зося, Тамара Василівна, Рита.
2. Надійка.
3. Зосьці.
4. Надійка.
5. Мусінька.

6. Зоська.
7. Із Ритою.
8. Зосьці.
9. Через Зоську.
10. Щоб забрати її собі.
11. Танцівниця, балерина.
12. За матір.

Тест-цитатник

1. Чий це портрет: *«Довгі рукава її сірої блузки були миліші йому за голі руки інших, коли комірець лишав їй тільки вузьку стьожку тіла на видноті. Черевики її були округлі й на помірних каблуках, і коліна не випинались раз у раз із-під спідниці. В ній вабила його нештучність, рідна його душі?»*

2. Із ким відбувся діалог Степана:

- Ти ж любиш мене? Пробурмотіла вона. Він підвів її і одсторонив.
- Люблю. Нащо питати?

Тоді вона голосно заплакала, захлинаючись і хрипучи, немов стримувана повінь сліз відразу випурскнула з її очей руїнницьким потоком. Степан озирнувся навкруги.

3. Про кого думав Степан:

«Тільки-но він уявляв собі, що вона може йому не належати, лютъ проймала його й зводила на уста найобразливіші слова. Розпусниця. Бахурка. Навіть повія...»

4. Про кого це сказано:

«В її умінні любити не було нічого штучного, хоч слово «любові» було найулюбленишим її жартом. Любив її жарти, любив ті втішні, нестливі назвиська, що вона до нього прикладала і які кожному чути приємно, хоч вони й дурні. Ніколи ні про що серйозно не казала, ніколи не турбувала його своєю душею, і він мусив и вельми вдячним їй за цю пільгу бути, бо знати чужу душу занадто тяжкий тягар для власної душі?»

5. Про кого це сказано:

«Це була вона, тільки страшенно змінена, спотворена, але в чім саме, він не міг сказати. Навіть голос її інакше бринів, - якось прикро, певно, погордо. Вона злякала його своєю появою, своєю постаттю і глузливим поглядом. Стискаючи їй руку, хлопець подумав: «Ні, як таки справді йолоп!?»

6. Хто сказав Степанові:

«Завтра ти підеши і йтимеш довго-довго. Минатимеш багатьох людей. Мені теж, може, лишаться довгі дні, тільки не зустріну я вже нікого. Багацько порожніх днів, якщо я спатиму вночі. Зриватиму їх, як листочки з календаря, і з другого боку їх не буде написано нічого. Потім прийде смерть. Це страшно. Скажи що-небудь?»

7. Хто сказав Степанові:

«Я не вірила в Бога.... Тобто колись вірила... А коли побачила тебе, знову почала молитись. Дарма. Я прийшла до тебе як сновида. Ти відіпхнув мене. Я пішла. Покликав – я прийшла. Воля моя зламалася»?

8. Про кого міркував Степан:

«Як же воно так сталося? Як вона могла так зрадливо скористатися його шляхетним поривом? Невже їй не стало такту відмовитися, зрозуміти, що такі пропозиції хіба що з розпачу робляться? Тепер про пошану до неї не може бути і мови. Брак примітивної делікатності – це в найкращому разі. До речі, вона безробітна – та й робити, певно, нічого не здатна – нудиться, не має грошей на одяг. Чом же їй не оддатись? Зокрема, коли трапляється гарний юнак, щирий юнак....» ?

9. Із ким розмовляв Степан:

– А ти мене любиш? Вона замислилась, немов обмірковуючи.

– Страшенно люблю.

– За що?

– У тебе голос гарний, - сказала вона, - і очі..

– Ще що?

– Душа в тебе погана. Погана якась душа.

10. Про кого цей внутрішній монолог героя:

«Розумів тепер, що вона завжди присутня була в його душі, як кличний дзвін із далечини, що породжувала в ньому своїм подихом тривогу, з'явилась йому в мріях, і він не впізнавав її аж досі, що в інших він любив тільки її»?

11. Про кого цей спогад героя:

«Мила, весела подруга, вірна товаришка його блукань. Він згадав її маленьку постать...безжурні посмішки і раптові смутки, наївну, втішну філософію і жагучі поцілунки. Він хотів знову побачити її кучері на чолі, чарівне її обличчя, почути її шепіт і сидіти на килимі коло її ніг, «коло ніг королеви».

12. Із якого приводу герой роману пережив ці хвилини:

«Може, вона залишила мені листа? Але думки були такі мляві, що він сам ледве міг розібрати їх. Вони сунули так поволі, що в кінці кожної він забував початок. І здавалися сторонніми, безмежно чужими. І сам він був геть порожній. Втратив відчуття своєї істоти і відчуття світу поза собою. Немов був ніщо, ніде, ніколи. Боявся очі підвести, щоб ту пустку навколо не побачити».

Відповіді на питання:

1. Надійка.

2. Із Надійкою.

3. Тамара Василівна, Мусінька.

4. Тамара Василівна.

5. Про Надійку.

6. Тамара Василівна.

7. Тамара Василівна.

8. Про Зоську.
9. Зоська.
10. Про Надійку.
11. Про Зоську.
12. Смерть Зоськи.

**Самостійна робота
за текстом роману «Диво» П. Загребельного**

I

1. Яке дерево зацвіло в той вечір, коли професор Отава від'їжджав з санаторію?
2. У яких двох кольорах згадувалося Сивоокові його найраніше дитинство?
3. Що продавав дід Родим заїжджим купцям?
4. Хто такий Зюзь?
5. Хто такий Рудь?
6. Від чого загинув Зюзь?
7. Із яким кровопролиттям зустрівся уперше у своєму житті Сивок?
8. Що не подобалося Сивоокові у зовнішності пожадливого медовара Ситника?
9. Як звали дівчинку- дочку Ситника?
10. Що пообіцяла Величка Сивоокові в обмін на його обіцянку принести з пущі синю квітку?
11. Як звали «дядька», який стріляв у Сивоока, коли той, переховуючись у пущі, бродив біля чужих бортей?
12. У який спосіб Сивоокові вдалося «передати» синю квітку Величці?

II

1. Що понад усе любив професор Шнурре?
2. Для чого хмизонос ніс до Києва вибрані хворостища з сорока куців по сорок прутів?
3. Що зробив Лучук, щоб бути прийнятим на службу до купця Кокори?
4. Хто застрелив Лучука?
5. Що трапилося з містом Радогостю та його мешканками-Звениславою та Ягодою?
6. Якою мовою розмовляв з професором зондерфорер у гестапо?
7. Про кого чи про що розповідав Гордій Отава своєму синові Борису протягом цілої ночі після повернення з гестапо?
8. Якому язичницькому богові дід Родим дарував власне обличчя?
9. Від кого взяв князь Ярослав ненависть до батька – Володимира?
10. Яку ваду мав Ярослав з дитинства?
11. Як звали дівчину, яку князь Ярослав зустрів у лісі?
12. Яку забаганку дівчини з лісу мусив виконати князь власноручно, щоб завоювати її прихильність?

III

1. Чому кат не зміг стратити Сивоока?
2. Чому помилований імператором Сивоок не зміг служити конюхом?
3. Для чого Сивоок вибирав «підходящу бороду» заможних ромеїв, що його оглядали?
4. Що запропонував майстер Агапіт «болгарському» рабові Сивоокові?
5. Яку пропозицію в обмін на життя дав професор Шнурре Гордію Отаві?
6. Назвіть друге ім'я Забави.
7. Чому Забава не виконала бажання князя «обняти його за шию двома руками»?
8. Чого не міг простити Сивоок талановитому Агапітові?
9. На чому розводили фарбу іконописці та оздоблювачі фресок?
10. Як звали дівчину, яку Сивоок привіз до Києва з чужини?
11. Де поховано Сивоока?
12. Чією дочкою була дівчина Ярослава, яка народила Сивоокового сина?

IV

1. Кого Сивоок називав своїм братом?
2. Назвіть інші імена Забави.
3. Що трапилося з теремом, який вибудували зодчі за наказом князя для Шуйці?
4. Яку таємницю приховувала Марія-ігуменія від князя Ярослава?
5. Хто вбив Сивоока?
6. Чому професор Гордій Отава залишився в Києві?
7. Хто першим у Києві розповів хлопчикам із пущі про повалення язичницьких ідолів князем Володимиром?
8. Як назвав князь Ярослав свою дружину Інгігерду?
9. Кого шукав професор Шнурре у концтаборі серед в'язнів?
10. Яке ім'я отримав Сивоок після хрещення?
11. Чому Сивоокові не випекли очей, коли осліплювали полонених болгар?
12. Чому професор Отава не встиг евакуюватися з Києва, як інші науковці?

Відповіді на питання:

I

I	II	III	IV
1. Мигдаль	1. Точність	1. Помер від розриву серця	1. Лучука та італійця Гюргія
2. Чорно-білих	2. Для копчення м'яса для князя	2. Його погляду жахалися коні	2. Шуйка, Марія
3. Глиняний посуд і язичницький богів	3. Прострелив коневі вуха	3. Щоб плюнути в неї	3. Він перетворився на жіночий монастир

4. Приручений кінь	4. Кокора	4. Стати його учнем	4. Народження доньки
5. Молодий тур	5. Місто спалили дружинники князя	5. Співпрацю по створенню музею в німецькому місті	5. Ситник
6. Родим відсік йому голову, коли він загруз у болоті	6. Українською	6. Шуйка	6. Щоб рятувати Софію
7. Дід відрубав голову коневі	7. Про Сивоока	7. Вона була однорукою	7. Хмизонос
8. Краплистий піт і в спеку, і в холод	8. Ярилу	8. Підлабузництва і самолюбства	8. Ірина
9. Величка	9. Від матері Рогніди	9. Яечними жовтками з квасом	9. Гордія Отаву
10. Хліба і м'яса	10. Він слабував на ноги	10. Ісса	10. Михаїл
11. Лучук	11. Забава	11. Під підлогою собору	11. Помер кат від надміру злости
12. Через постріл стріли	12. Мав власноруч обілувати оленя	12. Князя та Забави	12. Не встиг, бо рятував архіви

Самостійна робота

за текстом роману «Собор» Олеся Гончара

1. Куди у відрядження поїхав Баглай-старший Іван?

- а) Китай;
- б) Афганістан;
- в) Асуан;
- г) Індія.

2. Коли народився Баглай-молодший?

- а) до війни;
- б) на війні;
- в) після війни;
- г) у 30 роки.

3. Якою скептичною назвою називали місто металургів?

- а) місто молодості і сміху;
- б) місто дружинників;
- в) місто сталеварів;
- г) місто кібернетиків.

4. Якою була тема лекції заїжджого лектора в сільському клубі?

- а) індустріалізація країни;

- б) політики комуністичної партії;
- в) любов і дружба;
- г) наука і релігія.

5. Чим розчарував красень- механізатор, розбалуваний дівчатами, Єлька?

- а) залищаннями;
- б) самовдоволеністю;
- в) пристрастю до їжі;
- г) граматиною.

6. Що найбільше вразило Єлька після ночі її падіння в соборі?

- а) сірість і запах мишей;
- б) фрески;
- в) чиста глибіння неба і зорі під куполами;
- г) голуб на фресках.

7. Хто першим висунув припущення про те, що собор у За чіплянці зайвий і «нічого йому там стояти»?

- а) баба Шпачиха;
- б) Володька Лобода;
- в) Єгор Катратий;
- г) представник з райкому.

8. Про який факт минулого волів замовчувати дядько Єгор?

- а) про службу з німцями;
- б) про службу з білогвардійцями;
- в) про службу в Гуляй-полі;
- г) про вступ до комсомолу.

9. Кого в романі названо батькопродавцем?

- а) бригадира доярок;
- б) Єгора Катратого;
- в) Лободу-сина;
- г) Миколу Баглая.

10. Що пообіцяв Дмитро Яворницький зберегти у музеї від Махна?

- а) зброю батька Махна;
- б) листи Махна до Галини;
- в) вошу на аркані;
- г) кулемет.

11. Що мріяв зробити для заводу Микола Баглай?

- а) сучасний лікувальний санаторій;
- б) очисні технології;
- в) пансіонат для пристарілих;
- г) собор.

12. З якої причини Микола Баглай потрапив до лікарні?

- а) через запалення легень;
- б) через ножове поранення;
- в) через нервовий зрив;

г) через вірусну інфекцію.

Тест «Життя і творчість В.Винниченка»

1. В.Винниченко народився на:

- а) Київщині;
- б) Черкащині;
- в) Донеччині;
- г) Херсонщині.

2. У дитячі роки Володимира виключили з гімназії за:

- а) порушення правил поведінки;
- б) низький рівень знань;
- в) відмову навчатися і розмовляти російською мовою;
- г) революційну діяльність.

3. У Київському університеті Володимир Винниченко здобував освіту:

- а) філологічну;
- б) фінансово-економічну;
- в) юридичну;
- г) політичну.

4. Першим літературним твором письменника був:

- а) Роман «Сонячна машина»;
- б) Драма «Чорна пантера і білий ведмідь»;
- в) Оповідання «Краса і сила»;
- г) Новела «Момент».

5. За революційну діяльність у студентському житті Володимир був покараний:

- а) відбуванням військової служби;
- б) виключенням з університету;
- в) ув'язненям;
- г) відмовою видавати диплом.

6. У 1903 році Винниченка було заарештовано за:

- а) літературні твори українською мовою;
- б) ввезення нелегальної літератури з-за кордону;
- в) хуліганські дії;
- г) зв'язки з Галицькими видавництвами.

7. Автором відгуку на першу збірку творів Винниченка наступного змісту «: «І відкіля ти такий узявся? Серед млявої" тонко артистичної та малосилої або ординарно шаблонної та безталанної генерації сучасних українських письменників виринуло щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом як саме життя, в суміш українське, московське, калічене й чисте, як срібло, що не має меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості».

8. Із 1907 по 1908 роки Винниченко емігрував і перебував у Швейцарії, Італії, Франції через:

- а) неможливість писати твори українською мовою;
- б) неповагу з боку влади;
- в) загрозу нового арешту;
- г) родинні обставини.

9. У революційному 1917 році Винниченко був:

- а) Першим Президентом УНР;
- б) Організатором;
- в) членом Гетьманату;
- г) головою Генерального Секретаріату (першого уряду).

10. У 1920 році письменник остаточно емігрував з України через:

- а) переслідування новою владою;
- б) родинні обставини і злидні;
- в) через хворобу;
- г) через розбіжності в поглядах з радянською владою.

11. Спадщина Винниченка налічує:

- а) 10 томів;
- б) 28 томів;
- в) 30 томів;
- г) 50 томів.

12. Творчість Винниченка заборонялася, книги вилучалися з продажу та бібліотек через:

- а) відмову писати про радянських вождів;
- б) через складну буржуазну тематику драматичних творів;
- в) через відкритий лист до Політбюро КПУ з критикою Сталіна за голодомор;
- г) через незрозумілий індивідуальний письменницький стиль. Зокрема ,засміченість мови творів русизмами, жаргонізмами та просторічною лексикою.

Питання для самоконтролю:

1. Що є початком процесу формування читацької культури?*(З початкового засвоєння інформації через первинне ознайомлення з текстом)*
2. Що має стати основною мотивацією для учнів у процесі тестової перевірки фактичних знань з літератури? *(Оцінка)*
3. Які види тестів доцільно практикувати на уроках української літератури? *(Тести з теорії літератури, тести-цитатники, тест «впізнай героя», тест «Правда-неправда» та інші).*

ТЕМА № 5
Практичний аспект читацької культури
та його реалізація на уроках української мови та літератури

План

1. Комплекс методів, спрямованих на реалізацію практичного аспекту читацької культури.
2. Матеріально-технічне та дидактичне забезпечення кабінету української мови та літератури.
3. Заняття-заочна екскурсія до бібліотеки.
4. Елементи риторики на уроках української мови та літератури як запорука успішної реалізації практичного аспекту читацької культури учнів.

Зміст лекції

Якщо учитель, доклавши певних зусиль, домігся регулярного читання учнями програмних творів, - він досягнув неабияких результатів у своїй роботі. Однак наступним кроком має стати комплекс методів на реалізацію практичного аспекту читацької культури, який передбачає основні навички та вміння, сформовані на уроках української мови та літератури:

- добирати потрібний матеріал;
- зіставляти, порівнювати;
- робити тематичні виписки;
- аналізувати фактичні та художні деталі твору;
- висловлювати власне ставлення до прочитаного;
- розуміти структурно-змістові особливості твору-роздуму;
- застосовувати набуті тематичні знання, уміння виразно читати в нових навчальних ситуаціях;
- аналізувати художній текст із погляду єдності змісту і форми, виявляє читацький інтерес, бачить помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо узагальненої думки крилатих висловів;
- писати твір-роздум на задану тему;
- оцінювати відповідність міркувань, висновків темі і основній думці твору.

Завдяки саме цим навичкам та вмінням у школярів поступово формується потреба у постійному читанні та самостійному спілкуванні з книгою для задоволення власних естетичних та морально-етичних потреб, а не лише задля отримання оцінки з літератури.

З урахуванням вікових психологічних особливостей учнів практичні завдання можуть містити різний рівень складності і багатовекторне спрямування на різні мисленнєві операції:

- вибіркове читання;
- читання епізодів, які найбільше сподобалися, вразили, здивували, видалися неправдоподібними, незрозумілими чи нецікавими;
- виписки цитат до характеристики героїв художнього твору;
- складання планів різного виду (загальних, цитатних, розширених тощо);

- підготовка повідомлень;
- написання рефератів;
- написання науково-дослідницьких робіт тощо.

Враховуючи читацькі запити учнів, спрямовані на задоволення саме таких специфічних потреб, особливо важливо в кабінеті української мови та літератури школи, інформаційно-методичному центрі чи бібліотеці мати достатньо профільної літератури, науково-популярних видань за цільовим і читацьким призначенням, галузями знань, тематикою шкільних програм, доступних за віком енциклопедій, довідників, словників, цікавої літератури для проведення дозвілля.

Заняття – заочна екскурсія до бібліотеки (Етап написання наукової роботи – збір інформації)

Тема: *Джерела інформації.*

Мета: ознайомити учнів з джерелами інформації, дати елементарні знання про структуру бібліотеки, розвивати аналітичне, логічне та креативне мислення;

виховувати самостійність у прийнятті рішень та пізнавальні інтереси.

Хід заняття

Епіграф

Не бійтесь заглядати у словник:

Це тишиний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Доля.

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтесь доглядать свій сад.

М. Рильський

I Організаційний етап. (Відеоподорож до Александрійської бібліотеки засобами мережі Internet)

II Перевірка знань з попереднього заняття.

1. Назвіть етапи написання наукової роботи.

2. Чому вибір теми дослідження вважається найбільш відповідальним і найважливішим? Які критерії оцінювання теми дослідницької роботи? (Актуальність, новизна, практична доцільність, чіткість формулювання, опора на місцевий матеріал, прикладне значення тощо)

3. Чому організації результатів дослідження на папері має передувати інкубація, осмислення зібраного матеріалу? Для чого це потрібно? Чи можна обійти цей етап і чому?

4. На якому етапі, на ваш погляд, найцікавіше працювати? Відповідь вмотивуйте.

5. На якому етапі працювати найскладніше?

III Вивчення нової теми.

Актуалізуюча бесіда з обов'язковою опорою на життєвий досвід учнів:

1. Які джерела інформації вам відомі? (Документи, факти спостереження, статистика, поліграфічні та електронні джерела інформації, підручники, словники, енциклопедії, Internet-ресурси тощо)

2. Розташуйте в рейтинговому порядку цей список.

3. Назвіть, на ваш погляд, позитивні та негативні аспекти пошуку інформації через електронну енциклопедію Вікіпедію.

4. Чи можна вважати достатньою інформацію, зібрану виключно через мережу Internet? Чому?

Історична довідка

Бібліоте́ка (грец. *βιβλιον* — книжка і *θηκη* — сховище, скриня) — культурно-освітній заклад, що здійснює збирання друкованих і рукописних матеріалів, провадить їх опрацювання і відображення у каталогах, організовує відповідне їх зберігання, збереження і обслуговування ними читачів.

Бібліотеки були відомі ще в стародавньому світі (Ассирія, Єгипет, Китай). Найбільша з них Александрійська бібліотека, в якій були зібрані рукописні книги античного світу (3 ст. до н. е.), та клинописна Бібліотека Саргонідів в Ассирії (7 ст. до н. е.). Перші відомості про Б. на території СРСР відносяться до 3 ст. (Хорезм). В Україні, як і на всій території колишнього Радянського Союзу, основними сховищами рукописних і друкованих скарбів були церковні і монастирські бібліотеки. Першою відомою бібліотекою у Київській Русі була бібліотека Софійського собору в Києві, заснована князем Ярославом Мудрим у 1037 р. Серед монастирських бібліотек України відзначалася бібліотека Києво-Печерської лаври (11 ст.). Але стародавня частина її фондів загинула під час пожежі 1718. В 17 ст. засновано Києво-Могилянську академію і при ній бібліотеку. В Україні були організовані також великі бібліотеки при університетах: Львівському (1661), Харківському (1805), Київському (1834) і Чернівецькому (1875). При допомозі прогресивної частини інтелігенції були створені публічні Б. в Одесі (1830), Харкові (1886) та ін.

Для бібліотек тепер споруджуються спеціальні приміщення. До складу сучасного бібліотечного будинку входять: книгосховище, що має систему стелажів, спеціальний транспорт, опалення і вентиляцію; зали для читачів (загальні і спеціалізовані); приміщення для бібліотечного обслуговування (абонемент, каталог, виставка). За плановим рішенням бібліотечні будинки бувають: з баштовим книгосховищем, розташованим над пунктами видачі книг; з книгосховищем, безпосередньо зв'язаним з пунктами видачі книг; з централізованим книгосховищем і диференційованою видачею книг.

Традиційне значення слова **бібліотека** — колекція книг, або приміщення де зберігаються книги.

- З чого починається подорож бібліотекою?

- З відділу наукової обробки літератури та каталогів.

Відділ наукової обробки літератури та каталогів – самостійний структурний підрозділ НБ. Основні його функції: систематизація усіх видів

опублікованих і неопублікованих документів на будь-яких носіях – паперових та електронних, що надійшли до бібліотеки, їх бібліографічний опис, створення довідкового апарату та технічна обробка цих документів, тиражування каталожних карток (КК) для допоміжних каталогів інших підрозділів НТБ. Систематизація та предметизація інформаційних документів здійснюється за таблицями Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Довідковий апарат:

- Службовий абетковий каталог (САК);
- Абетковий каталог (АК);
- Систематичний каталог (СК);
- Електронний каталог (ЕК);
- Допоміжні абеткові каталоги та картотеки відділів обслуговування.

Запрошуємо відвідати зали обслуговування бібліотеки:

- зал каталогів;
- абонементи;
- читальний зал;
- відділ електронної інформації.

Послуги для користувачів:

Документально-інформаційні:

• користування друкованими та електронними виданнями (читальний зал абонементи);

- «нічний абонемент»;
- «платний абонемент»;»
- колективне обслуговування соціальних закладів міста;
- аудіо-місце для прослуховування творів художньої літератури у

звуковому форматі;

- інтернет-місця для інвалідів;
- доступ до інформаційних ресурсів Інтернет;
- доступ до зовнішніх повнотекстових БД в режимі онлайн;
- доступ до інформаційних матеріалів сайту ЦБС;
- бібліографічні покажчики;
- книжкові виставки, перегляди;
- інформаційні огляди;
- екскурсії по бібліотеці;
- індивідуальне та групове інформування;
- пошук інформації в Інтернет на замовлення користувачів;
- бібліотечні уроки;
- консультації.

Довідково-аналітичні:

- система друкованих та електронних каталогів та картотек ЦБС;
- доступ до електронних каталогів інших бібліотек в режимі онлайн;
- дайджести;
- аналітичні огляди;
- бібліографічні довідки, в т.ч. для віддалених користувачів.

Комунікативні:

- масові заходи;
- клуби;
- музеї при бібліотеках.

Сервісні:

- оренда приміщення;
- надання ПК для самостійної роботи;
- ксерокопіювання;
- роздрукування документів;
- набір тексту;
- запис на CD;
- сканування;
- редагування тексту;
- переклад тексту (рос., укр., англ.);
- комп'ютерні презентації.

**ЕЛЕМЕНТИ РИТОРИКИ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОГО АСПЕКТУ
ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ**

Стратегія і тактика нового напрямку у викладанні української мови полягає в тому, що «загальноосвітня школа повинна готувати не мовознавців-теоретиків, а передусім гуманних, освічених людей, які на належному рівні вміють практично користуватися мовою в найрізноманітніших ситуаціях». Отже, успіх у вирішенні цього кардинального завдання ми досягнемо тоді, коли знання мовних законів стануть дійовими, коли учні вільно і невимушено користуватимуться лексичними і фразеологічними скарбами рідної мови, її словотвірними можливостями, упорядкованою граматичною структурою, зможуть вилучати зі своєї комунікативної сфери суржик. Нині виняткової актуальності набуває урок, на якому б широко практикувались елементи риторики.

Свідоме життя людини можна розглядати як сукупність промов, якісного чи неякісного мовлення, від чого залежить її доля, а також доля навколишніх людей, а отже, і всього суспільства. Саме риторика як мистецтво комунікації здатна оживити урок української мови, виконуючи своєрідну роль синтезатора багатьох наук, спрямованих на розвиток мовної особистості: стилістики і лінгвістики, культури мовлення, психології і педагогіки.

Особливо доречним стане використання елементів риторики на уроках у 5, 6, 7 класі, адже саме в цьому віці формуються засади основ спілкування, виразного читання і мовлення, зокрема на уроках з розвитку зв'язного мовлення, теорії літератури, виразного читання і переказування.

Елементи риторики – краса будь-якого уроку мови чи літератури за умови мудрого їх застосування.

Чи умієте ви слухати?

Сократ сказав: «Добре говорити уміє тільки той, хто уміє слухати».

Тест на перевірку рівня слухача.

Майже завжди – 2

У більшості випадків – 4

Інколи – 6

Рідко – 8

Майже ніколи – 10

1. Чи намагаєтесь ви повернути хід бесіди у тих випадках, коли тема вам нецікава?
2. Чи дратують вас манери ваших співрозмовників?
3. Чи можуть невдалі вирази співрозмовника спровокувати вас на грубість?
4. Чи уникаєте ви бесід з незнайомими?
5. Чи маєте звичку перебивати?
6. Чи робите вигляд, що уважно слухаєте, коли самі думаєте про інше?
7. Чи змінюєте інтонацію залежно від того, хто ваш співрозмовник?
8. Чи змінюєте тему розмови, коли торкаються болючих для вас тем?
9. Чи поправляєте ви співрозмовника, якщо в його мові трапляються помилки?
10. Чи з'являється у вас зневажлива інтонація щодо вашого співрозмовника?

62 і більше – ви слухач середнього рівня.

64 – у вас розвинене вміння слухати.

Щоб навчитися красиво говорити

Потрібні три речі:

- Володіти технікою мовлення.

- Знати головні психологічні засади стосунків між людьми.

- Мати що сказати.

Сократ: «Хто володіє словом, той володіє світом».

Шевченко: «Ну, що б, здавалося, слова?

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється, ожива,

Як їх почує...»

Звукова природа космічної краси, мелодійна ладовість мови – це феномен, який відрізняє людину від інших створінь на Землі.

Вербальна поведінка людини - вияв її вихованості і культури

- Які люди найчастіше стають нещасливими самотниками?

- Сором'язливі мовчуни або самовпевнені, безтактні балакуни - люди в'їдливі, злостиві, що кепкують з інших, нерідко кмітливі, уміють і розсмішити. Однак, саме таких поступово цураються інші.

Як говорити у вузькому колі?

- Дивіться у вічі співрозмовника.

- Не перебивайте.
- Не вимахуйте руками.
- Увагу привертайте словами, а не руками.
- Говоріть про те, що цікавить інших.

Ввічливість та її складові

Коректність

О.Дюма попереджував, що «людина, яка багато говорить, скаже, нарешті, дурницю» Ми виявляємо свою некоректність, якщо:

- а) постійно даємо поради («Розумієш,...»)
- б) постійно говоримо тільки про себе і свої справи в мінорному тоні
- в) говоримо про третю особу в її відсутність
- г) вказуємо на помилки агресивно та ще й при свідках.

Делікатність (витонченість)

Якщо ви не хочете поранити когось необережним словом, тобто висловитись неделікатно, запам'ятайте:

- а) неприємні новини слід повідомляти поступово, частинами, а не раптово, без попередження.
- б) ніколи не судіть наміри людей, ми маємо право засуджувати лише конкретні дії.
- в) займенник «ви»” говоріть голосно, «я» – тихо.
- г) робіть вступ на зразок «Як усі ви добре знаєте...»

«Я, мабуть, не скажу вам нічого нового, якщо...»

«Я говорю те, що більшість із вас добре знає, однак в даному випадку...»

Люб'язність

Усміхайтесь – і вам посміхнуться у відповідь. Цікавтесь людьми, які вас оточують.

Вживайте якомога більше слів, які виражають вашу шанобливість: «даруйте», «вибачте», «прошу», «дякую», «будь ласка»...

Тактовність – уміння своєю поведінкою і словами не образити інших.

Народ про нечемне, нерозважливе, необережно мовлене слово

«Язык мій – ворог мій: раніше розуму говорить.

Від лиха рана загоїться, а від слова лихого – ніколи.

Слово може вбити.

Язык гостріший від меча.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.»

Гостре словечко коле сердечко.

Не драгуй сліпого, не кажи «сліпий» на нього.

Стежте за своїм настроєм

Animum rege, qui nisi paret imperat - володій своїм настроєм, бо він, якщо не підкоряється, то наказує (латинське прислів'я).

Правила мовного етикету Красне слово - золотий ключ (народна приказка).

Наша українська мова – скарбниця ввічливості, тактовності, люб'язності. Німецький поет Фрідріх Боденштент так захопився нею, що вивчив українську і

переклав на німецьку багато дум та народних пісень. Ще 1663 року П'єр Шевальє, француз, писав: «Вона – дуже ніжна й сповнена пестливих слів та надзвичайно тонких зворотів». Російський учений І. Срезневський теж не міг стримати свого захоплення: «Сила людей має переконання, що ця мова - одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи вважить богемській щодо рясноти слів, польській щодо барвистості, сербській щодо приємності...»

Звертання: Михайле Олександровичу, пане Василю, пане Задорожний (офіційне звертання), пане директоре, професоре, прошу пані, юначе, дівчино, дитинко, мамусю, татку, таточку, бабуню, дідуню, панночко тощо.

Привітання: вітаю, здоровлю тебе, з роси і води вам, лебединоного віку і журавлиного крику, щиро зичу, осанна, моє шанування, вітаю тебе любов'ю тощо. Уживаючи такі форми, ми сприятимемо збереженню нашої мовної ментальності, нашої напрочуд витонченої культури людських відносин, вияву ніжної душі.

Прощання: прощайте, будьте здорові, залишайтеся з миром, бувайте, до зустрічі, мусимо прощатися...

Вибачення: вибачай, вибач, я завинив перед тобою, моя провина велика, але я сподіваюсь на прощення...

Відмова: на жаль, я не зможу вам допомогти; боюсь, що це не в моїй компетенції; я мушу відмовити вам з об'єктивних причин; я зробив усе, що від мене залежить, але на більше прошу не розраховувати тощо.

Римський поет Персій стверджував, що душу людини можна розпізнати за її мовою, як кришталеву вазу за її дзвоном, і що у дурня і мова дурна. (*Stulus Stula Logitum*)

«Страшні слова, коли вони мовчать...»

(проблема некомунікабельності)

Некомунікабельність - страх спілкування.

Причини некомунікабельності:

1. Фізичні вади.
2. Занижена самооцінка.
3. Закритий простір.
4. Вузьке коло знайомих.
5. Обмежений кругозір.
6. Відсутність умов для самовираження.
7. Хвороблива психіка.

Одного разу один із найздібніших учнів Сократа Алквіад зізнався, що боїться говорити перед широким загалом. Сократ запитав, чи боїться Алквіад говорити з шевцем.

- Ні, звичайно ж ні, – відповів той.
- А з кравцем?
- Також ні.

То чому ж ти злякався аудиторії, наповненої саме цими людьми? — здивувався учитель.

Хвилювання перед виступом властиве кожній людині; однак існують способи його подолання:

1. Перед тим, як говорити, подумайте, що ви хочете сказати, і сформулюйте ідею про себе якомога стисліше.

2. Вдихніть глибоко, окиньте оком аудиторію і починайте говорити у штучно заповільненому темпі.

3. Починай тренуватися у розмові з одним співрозмовником, потім – із двома і більше.

Людське спілкування як обмін цінностями

Сократ говорив: «Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив». У Біблії (Приповістки) написано: «Чим переповнене серце людини, про те говорять її уста». У спілкуванні між людьми виникають дві крайності — пустопорожня балаканина або німота. І те, і інше згубно діють на людину.

Платон влучно зазначав: «Розумні люди говорять тому, що мають що сказати, а дурні тому, що їм хочеться говорити».

Для того, щоб ваші слова були влучними, місткими, бажаними, переконливими, їх потрібно насичувати певним змістом через:

Практичні задачі з основ спілкування

№ 1. Ви помітили, що незнайома особа переслідує вас. Ваші слова і дії?

№ 2. Ви проходите повз групу молодиків і чуєте безсоромну репліку на свою адресу.

Якою може бути реакція? Виберіть найкращий варіант, обґрунтуйте свій вибір.

№ 3. Ви помітили, як хтось «втупився» у вас поглядом. Що ви скажете, щоб вийти із незручного становища – висловіте зауваження чи пожартуйте? Як це прозвучить?

№ 4. Вас незаслужено і привселюдно вилаяли в магазині. Що ви скажете у відповідь?

№ 5. Чому не слід прислухатися до розмов інших людей? Що ви скажете незнайомцю, який ретельно прослуховує вашу з товаришем розмову?

№ 6. Ви зібралися спати, аж на порозі з'явилася ваша сусідка у невідкладній справі, яка виявилася занадто балакучою і безтактною. Якими будуть ваші слова і дії?

№ 7. Ви мимовільно опинилися свідком скандальної сцени між двома вашими знайомими.

Якими будуть ваші слова і дії?

№ 8. Ви розмовляєте. Ваш слухач знервований, барабанить пальцями по столу, поглядає на годинник, човгає ногами, мовчить, ні про що не запитує, дивиться «в нікуди». Як ви гадаєте, що це означає?

Спостерігаймо за аудиторією.

Посмішки - цвітіння людських облич.

Чи знаєте ви, що навіть сміх - красномовна реакція на почуте?

На а (ха-ха) – відкритий, іде від серця, безтурботний.

На е (хе-хе) – заздрісний, несимпатичний.

На і (хі-хі) – суміш іронії і злорадства.

На о (хо-хо) – хвалькуватий і погрозливий водночас, в його основі – знущання і протест.

На у (ху-ху) – прихований страх.

Промовисті жести

Потирання бороди, підборіддя – недовіра.

Поправляння гудзиків чи манжетів – нещирість.

Кусання нігтів – невпевненість, нервозність.

Широко розкриті очі – здивування.

Руки в замку або схрещені на грудях – закрита позиція, небажання говорити. Підборіддя оперте на кулак – нудьга, скептицизм.

«Блукаючі» очі – нещирість.

Потирання висків – сумнів.

Потирання лоба – напруженість думки, зосередженість.

Потирання потилиці – безпорадність.

Правила вищого красномовства

(за М. Сперанським)

Основою красномовства є пристрасті. Красномовство є дар потрясати душі, переливати в них свої пристрасті і віддавати їм образ своїх понять. «Плач сам, якщо хочеш, щоб я плакав», – говорить Горацій. Душа, спокійна зовсім, інакше дивиться на предмети, інакше мислить, інакше звертається, інакше говорить, ніж душа, збурена пристрастю.

Хто відчуває, й відчуває сильно, того обличчя є дзеркалом душі. Звідси виходить, що мова обличчя завжди була визнана найточнішим тлумачем почувань душевних. Часто один погляд, одне опускання брови говорить більше, ніж усі слова оратора.

Щасливий той, кому природа дарувала гнучкий, сильний, чистий і дзвінкий голос. Древні настільки поважали це обдарування, що винайшли науку робити його приємним. Часті вправи, напруження грудей і смак до музики можуть доповнити або приховати недоліки природи. Однак, ті помиляються, які плутають напруження голосу з його ключем, або тоном. Можна говорити зрозуміло і низьким тоном, бо гучність голосу залежить не від підвищення його, а від напруження.

Язык твердий, який виливає кожне слово, не стрімко і не повільно, який дає кожному звуку належний голос, є частина, необхідна для кожного оратора. Часто ми слухаємо людину із задоволенням тільки тому, що язык її рухомий і вимова тверда.

Рука доповнює думки, які не можна висловити, і, відповідно, рух її тоді лише потрібен, коли оратор більше відчуває, ніж може сказати, коли серце його зігріте пристрастю і коли язык його не може йти за швидкістю його почуттів. Рука рухається тільки тоді, коли вдарить у неї серце, тобто у місцях пристрасних, жвавих. У решту часу вона може лежати спокійно.

Вправи на розвиток дихання, сили голосу, діапазону, гнучкості

1. Учні повинні 10 разів вдихнути, втягнувши живіт, і видихнути повільно, якнайдовше розтягуючи видих. Вдихати слід через ніс плавно і беззвучно.
2. Вдихнувши повітря, видихаємо, вимовляючи голосні *a, o, y, e, u*, уявляючи, що звук має долетіти до найвіддаленішої стіни в аудиторії і «ударитися в неї».
3. Голосні звуки вимовляємо почергово, уявляючи, що їх вимовляють найрізноманітніші тварини: малесеньке мишеня, лисиця, вовк, ведмідь. Імітація звуків тварин сприяє розширенню діапазону та артистизму.
4. Вимовляємо слова з різним підтекстом:
  1. Учитель прийшов!
    - а) Як добре! Ми так давно на нього чекали!
    - б) І де він взявся саме тепер?
  2. Сніг пішов!
    - а) А на городі залишилися невикопані буряки!
    - б) Як чудово, що пішов сніг, ми вже зачекалися!
  3. Ох!
    - а) Біль старенької жінки.
    - б) Переляк дитини.
    - в) Гнів чоловіка.

Що стосується вправ для розвитку голосу, дихання, то на них потрібні не стільки правила науки, скільки праця. (*Цицерон*).

Рекомендації щодо техніки мовлення вголос (За А. Прянішниковим)

Стеж чутливо, щоб кожне слово почуте було: пам'ятай про дикцію ясну і чистоту звуків приголосних; рот не лінуйся відкривати, щоб для голосу вільним був шлях; голосу звук не глуши придиховим тьмяним відтінком голос і в тихім звучанні повинен зберігати металевість.

Перш ніж вправлятися в темпі, висоті й силі, до уваги слід взяти рівність, стійкість звуку: слухай уважно, щоб голос ніде не тремтів і не колихався, видих веди економно - з розрахунку на цілий рядок.

Зібраність, дзвінкість, злетність, стійкість, повільність і плавність - ось що слухом уважним у вправах здобудь.

Вправи на розвиток виразності

1. Скоромовки вимовляти спочатку повільно, увиразнюючи кожен приголосний звук.
2. Скоромовки вимовляти прискорено, стежачи за чіткістю голосних і приголосних.
3. Скоромовки вимовляти якомога швидше, зберігаючи чіткість приголосних, що повторюються.

Одну сороку спіймати морока, а сорок сорок - сорок морок.

Босий хлопець сіно носить, роса росить ноги босі.

Сів шпак на шпаківню.

Заспівав шпак півню:
Так, як ти, не вмію я,
Ти не вмієш так, як я.
На дворі трава, на траві дрова.
Раз дрова, два дрова, три дрова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: Навч. посіб./ С.Д.Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю.Чикарькова. - К.: Укрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Гольштейн Арнольд, Хомик Володимир. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підлітками/Пер. з англ. В. Хомика. - К.: Либідь, 2003. – 520 с.
3. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: Навч. Посібник. - К.: Кондор, 2003. – 264 с.
4. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. Посіб. - К.: Вища шк., 2003. - 311 с.
5. Мацько Л.І. та ін. Стилiстка української мови: Підручник/ Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. - К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
6. Михайлин І.Л. Основи журналістики. Підручник. Вид.3-тє доп. і поліпш. - К.: ЦУЛ, 2002. - 284 с.
7. Москаленко А. Теорія журналістики. Навчальний посібник. – К.: «Експрес-об'ява», 1998. – 336 с.
8. Олександр Пономарів. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. Посібник. 2-ге вид, стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
9. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посібник для студентів серед. і вищ. навч. Закладів . - Вид 2-ге, перероб. і доп. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. - 568 с.
10. Сагач Г.М. Золото слів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів. К.: «Райдуга», 1993. - 378 с.
11. Сагач Г.М. Храм слова. Духовне красномовство. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. -296 с.
12. Сагач Г.М. Інформаційний тероризм анти риторики реклами у логосфері сучасної України // Персонал. – 2006. - №7. – С.13-16.
13. Філіпченко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.

Запитання для самоконтролю:

1. Які основні навички та вміння передбачає реалізація практичного аспекту читацької культури?

(Аналізувати текст, добирати потрібний матеріал, зіставляти, порівнювати, робити тематичні виписки, аналізувати фактичні та художні

деталі твору, висловлювати власне ставлення до прочитаного, розуміти структурно-змістові особливості твору тощо).

2. Які види мисленнєвої діяльності доречно практикувати з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів?

(Вибіркове та зіставне читання, читання окремих епізодів на вибір, виписки цитат, складання планів різного виду, підготовка повідомлень, рефератів, науково-дослідницьких робіт тощо).

3. Які науки здатна синтезувати риторика як мистецтво комунікації? *(Стилістика, лінгвістика, психологія, педагогіка, культурологія).*

4. Які вправи з риторики можуть бути ефективно використані на уроках української мови та літератури з метою формування читацького інтересу?

(Практичні вправи з основ спілкування, правила етикету, вправи на розвиток сили, гнучкості та виразності мовлення тощо).

ТЕМА №6

Творчий аспект читацької культури

План

1. Як зробити читання творчістю?
2. Широкий арсенал інтерактивних методів вивчення художньої літератури.
3. Методи творчого розвитку: суть та варіанти застосування на уроці.
4. Резерви підвищення ефективності сучасного уроку літератури.
5. Створення елементів новизни на уроці як один із засобів заохочення учнів до співпраці над художнім твором.
6. «Мистецтво повивальне» на уроках української літератури.

Зміст лекції

Психологи визначають процес читання як глибоко особистісний. Читач сприймає художній твір суб'єктивно, на основі власних почуттів та життєвого досвіду. Тому ціннісно-орієнтаційний аспект читацької культури і полягає у сформованості читацьких інтересів, виробленні індивідуальних естетичних вподобань і покликаний зробити читання творчістю.

Крім того, кожен активний читач прагне до спілкування, обміну враженнями від прочитаного. Для задоволення цих потреб в учительському арсеналі має бути широкий спектр інтерактивних методів вивчення літератури:

- колективний, полілогічний аналіз проблематики прочитаного твору;
- бесіда за прочитаним;
- дискусія;
- диспут;
- рецензія на прочитаний твір;
- відгук про самостійно прочитану книгу автора;
- твір-роздум на задану тему тощо.

Пам'ятаючи про те, що кожна дитина має право на власне бачення тієї чи іншої проблеми, образів твору і реагує на прочитане глибоко індивідуально, по-

своєму сприймаючи і авторський стиль, і поетику твору, учитель має забезпечити на уроці умови для самовираження кожної дитини.

Працюючи із старшокласниками, перевагу варто надавати індивідуальним та мікрогруповим формам організації навчальної діяльності над колективними.

Глибоко осягнути мистецтво слова до снаги творчій особистості, тому, формуючи активного читача, учитель мусить застосовувати на уроках методи творчого розвитку:

- рольові та ділові ігри;
- синектики;
- емпатії;
- евристичні методи.

Загальновідомо: дитина глибше усвідомлює і запам'ятовує не те, що чує, а те, що говорить перед широким загалом. Більше того: після прочитання художнього твору у школяра формується індивідуальна читацька позиція, яка задля підтримки потреби у читанні мусить бути оприлюдненою.

Оголошуючи свої читацькі погляди, переконання, сприймаючи у відповідь судження інших про той чи інший твір, читач ніби стає співавтором твору. Власне, усі без винятку твори - по суті інтерактивні, спрямовані на «діалог» із читачем, тому процес аналізу прочитаного твору мусить бути інтерактивним. Отже, формат діалогу, дискусії, диспуту, полеміки чи дебатів має якісні переваги над лекцією чи розповіддю учителя, якою б емоційно насиченою чи ілюстрованою вона не була.

Урок літератури, таким чином, - чи не найкраща нагода для формування компетентної особистості, здатної до критичного мислення та аналітичного сприйняття інформації, аргументації своєї позиції та толерантного ставлення до думки інших людей. В умовах реформи загальноосвітньої і професійної школи, як ніколи раніше, підвищилися вимоги до уроку-основної форми навчання і виховання учнів. Коли ж йдеться про виховання в учнів активної життєвої позиції, особливого значення набуває змістова наповненість та ідейно-виховна спрямованість сучасного уроку літератури.

Яким він має бути – сучасний урок літератури? У чому полягає секрет його ефективності? Яким чином побудувати його так, щоб літературна освіта сучасних школярів була ширшою, змістовнішою і позитивною? Яких недоліків варто уникати і чому?

Досить часто словесники, виправдовуючи небажання учнів читати, здебільшого звинувачують у цьому занадто «інформатизованих» дітей. Справді, кожна епоха ставить свої вимоги до уроку учителя-словесника, і вивчення літератури повинно відповідати вимогам часу. Однак потрібно визнати очевидне: сучасний світ висуває особливі вимоги до підготовки самих учителів. Словесник сьогодні, на відміну від свого попередника, не зможе сформувати читацькі інтереси своїх учнів лише авторитарними методами навчання та впровадженням методик, побудованих на репродуктивному рівні відтворення інформації: сучасний учень відшукає інформацію швидше за вчителя. За

останні два десятиріччя на основі експериментальних досліджень та узагальнення педагогічного досвіду створені вагомі праці з методики викладання літератури, педагогіки, психології, в яких розглядаються проблеми літературного розвитку учнів, особливості сприймання ними художніх творів.

Можна визначити наступні резерви підвищення ефективності уроку літератури.

1. Постійно активізувати учнів, розвивати їх самостійність та ініціативу, урізноманітнювати методи і прийоми роботи. Для того, щоб сформувати багату духовну особистість, яка була б на рівні сучасності, треба внутрішньо перебудувати навчання, раціонально використати нові резерви педагогічного впливу, методи та прийоми роботи, націлені на максимальне включення в роботу на уроці кожної дитини. Самостійність, як і самоствердження і самовиявлення школяра, розвиток його творчих здібностей, пізнавальних потреб, неможливі поза функціонуванням його думок, почуттів, мотиваційної і вольової сфери. Тільки в праці учні можуть відчувати радість пізнання. Навчання за своєю природою - процес творчий. А будь-яка творча діяльність вимагає постійного напруження духовних сил.

2. Важливою умовою підвищення якості уроку літератури є урізноманітнення методів і прийомів навчання, яке виключає сірість, одноманітність і буденність – одвічних ворогів творчості, які втомлюють дітей і викликають відразу до читання взагалі. Проте урізноманітнення уроку - не самоціль. Кожен метод, прийом, форма роботи повинні бути педагогічно виправданими. Ефективність методів, форм і прийомів, їх педагогічна доцільність визначаються лише в загальній системі різноманітних засобів педагогічного впливу на особистість учня. «Залежно від обставин, часу, особливостей особи і колективу, від таланту і підготовки виконавців, від найближчої мети, від щойно вичерпаної кон'юнктури, діапазон застосування того чи іншого засобу може збільшуватися до ступеня повної спільності або зменшуватися до положення повного заперечення. Немає більш діалектичної науки, ніж педагогіка». Не існує універсальних методів навчання і універсальних форм роботи – кожен прийом стає мистецтвом, а не ремеслом, якщо він віднайдений самостійно, апробований і відібраний як живий, дієвий, унікальний сьогодні, саме для цього контингенту учнів і саме у виконанні цього учителя...

Оптимальний вибір методів, прийомів і засобів навчання зумовлюється змістом уроку, характером і специфікою матеріалу, який вивчають учні, їхніми пізнавальними інтересами і можливостями, рівнем інтелектуального розвитку. Включення учнів в інтенсивну розумову і творчу діяльність-необхідна умова повноцінного уроку літератури. Проте інтенсифікація навчальної діяльності повинна бути посиленою. Як надмірна фізична праця перевтомлює людину, так і розумове перенапруження виснажує творчі сили, породжує певну протидію. З огляду на це, на уроці літератури доцільно практикувати релаксаційні психологічно-емоційні прийоми для внесення інтелектуальної розрядки.

3. Виховувати в учнів стійкий інтерес до літератури, постійно збуджувати позитивне емоційне ставлення до навчання, стимулювати інтелектуальні та естетичні потреби школяра. Щоб удосконалити навчальний процес у школі, треба забезпечити сприятливий ґрунт для успішного навчання. Урок не повинен бути тягарем ні для учня, ні для вчителя. Інтерес до навчального предмета - це стійке психологічне утворення, що має складну структуру, яка включає в себе емоційні, інтелектуальні, вольові компоненти. Відомий психолог С.Л.Рубінштейн характеризує інтерес як стійке «зосередження на певному предметі думок, помислів особи, що викликає прагнення ближче ознайомитися з предметом, глибше в нього проникнути, не випускаючи його з поля зору. Під помислом ми при цьому розуміємо складне і водночас таке утворення, яке не розкладається, спрямовану думку, думку-турботу, думку-залучення, що містить у собі специфічну емоційну спрямованість».

Якщо урок містить елемент новизни – новини, яка доповнює раніше здобутий життєвий досвід, спростовує чи підтверджує раніше пізнані істини, - такий урок зацікавить учня і стане для нього позитивним кроком уперед. Натомість одноманітність породжує в дітей відчуття перевантаження, яке виникає не стільки від великої кількості завдань, їх складності, скільки від одноманітності, сірості і буденності уроків літератури.

Цікавість стимулюється всім змістом уроку, всією системою методів його проведення, навіть особистістю учителя – його одягом, настроєм, поведінкою, психологічним налаштуванням на спілкування з дітьми. Загальновідомо ж: спочатку учні закохуються в учителя, а вже потім – у його предмет.

Отже, урок літератури слід будувати як відкриття, пошук істини, вибух радості ....Пошук сучасних методів навчання приводить нас, як не дивно, у глибоку давнину.

"Техне майовтіке" у перекладі з грецької звучить як "мистецтво повивальне" - суто сократівський шлях пошуку істини. Античний мислитель вважав, що учень ні в якому разі не повинен одержувати готові знання з вуст свого учителя - істину слід відкривати, знаходити, врешті - решт народжувати. Функції ж учителя у процесі пошуку істини споріднені з функціями повивальниці.

Інформація, насичуючи розум, не здатна розбудити почуття, загострити емоції, активізувати творчість як найпершу потребу розвиненої душі. Тому монолог учителя на уроці літератури, зведений до описово - інформаційно - культурологічних міркувань, може у кращому випадку, заохотити учнів до репродуктивного автоматичного переказування чи конспектування і не більше. Інформаційна лекція, описовий огляд з теорії чи історії літератури, найпривабливіші моралізування відчутно програють порівняно з пошуком процесу народження змісту.

Література - вид мистецтва, урок літератури урок мистецтва, тому під час аналізу художнього твору слід знаходити ті ж засоби, якими користувався

письменник. Аналіз літературного твору, осмислення його глибин повинні вирости в морально - етичну проблему, а не навпаки.

Будувати урок па яскравій конструктивній деталі, естетичній специфіці тексту, проблемному запитанні, роботі з підтекстом та символікою досить нелегко, адже такі уроки, як правило, непрогнозовані і потребують значної підготовчої роботи учителя. Однак, це єдиний шлях виховання в учнів любові до книги, відчуття художнього слова, бажання самостійно читати, мислити, творити.

Мислення відкриттями надихає. Розкручуючи деталь, символ, проблему, учні «відкривають» сюжет, композицію, ідею, концепцію, твір у цілому. Завдання учителя – допомогти їм зробити ці відкриття, здійснити захоплюючу подорож у книгу, художній світ письменника, його творчу майстерню.

«Як мускули стають безсилими, кволими без праці і вправ, так і розум не формується без розумового напруження, без думки, без самостійних пошуків», – писав В.О. Сухомлинський. У комплексі з традиційними мовленнєвими вміннями та навичками, виробленими на уроках словесності, варто застосовувати технології навчання кооперативного, дослідницького, проектного, комп'ютерного навчання з метою формування читацьких інтересів.

Пропонується кілька розробок уроків з літератури, в основу яких покладено методологічний синтез найрізноманітніших шляхів аналізу – від роботи з деталлю до елементів психодрами.

Вивчаючи «За сонцем хмаронька пливе» Т.Шевченка у 5 класі...

Враховуючи вікові психологічні особливості п'ятикласників, розумію, що моєю учительською метою має бути – навчити читати поезію так, щоб вона збагачувала почуття дітей, збудувала емоції, будила нове ставлення до світу. А завданням, відповідно, – навчити учнів сприймати художній твір як мистецький факт. Без захоплення, без інтриги, без позитивних емоцій і сердечного хвилювання досягнути цього практично неможливо: читання повинно дарувати насолоду, радувати і хвилювати. Яким би довершеним не був твір, він не здивує п'ятикласника, якщо той не зрозуміє його змісту, не справить належного першого враження. А шлях до розуміння – яскраві емоції, до яких дітей потрібно підготувати.

На цьому етапі варто використовувати методи бесіди, усного малювання, їх використання має на меті ввести учнів у коло змальованих у творі образів, відчуттів і настроїв, спонукати до активної діяльності пам'ять і знання дітей, без чого неможлива дальша робота читця. Слова вчителя завжди мають спиратися на емоційно підготовлений ґрунт. Створюючи умови для активного сприймання твору учнями, педагог повинен пам'ятати, що використання будь-

яких допоміжних засобів на уроках читання, літератури підпорядковується головному — художньому слову. Готуючи школярів до розуміння твору, учитель одночасно готує їх до цілеспрямованих спостережень над текстом, в подальшому розвиває у них мистецтво образного бачення.

Тому починаю не з оголошення мети уроку та банального записування на дошці теми уроку, а з питання до дівчинки, яка сидить на першій парті:

- Скільки тобі років, Оленко?

- Одинадцять, спантеличено відповідає та, а з нею і увесь клас припинило дивуватися: з чого б це учительці про це запитувати?

- Одинадцять...., – інтригую далі, – йому також було одинадцять...

- Кому? – німе запитання ніби завмирає на устах дітлахів.

- Зараз я розповім вам історію життя одного хлопчика...

Ось так починаю образну, емоційно насичену розповідь про долю хлопчика Тараса. Діти зачудовано слухають, як той ще п'ятирічним ходив з чумаками шукати стовпи, які підпирають небо, а потім і дорослим продовжував це робити. Як рано осиротів, як плакав у бур'янах, щоб люди не бачили. І якби сестра не витирала пеленою (звертаю увагу на це слово, принагідно розповідаючи про деякі елементи жіночого традиційного одягу), ті сльози, то хто зна, як би цьому сироті жилося на білому світі. В життєпис Кобзаря вкраплюю елементи бесіди, щоб діти могли поділитися своїми враженнями від баченого колись на морі заходу сонця, пережитої розлуки з домівкою тощо....

У такий спосіб готую свідомість учнів до первинного сприйняття та наступного глибокого розуміння поетичного твору.

Наступний крок - безпосередня перша «зустріч» з твором. Вона має бути урочистою. Читаю поезію напам'ять, принагідно малюючи на дошці обриси сонця, хмари, моря та відблисків на ньому.... Діти, зачудовані, поринають у світ власних уявлень і фантазій....Отже, мети досягнуто....

Одначе, це лише проміжна мета. Наступним кроком буде створення партитури вірша. Знову ж таки – за моїм повторним художнім читанням поезії учні олівцем позначають логічні наголоси та паузи, фіксують зміни настрою...

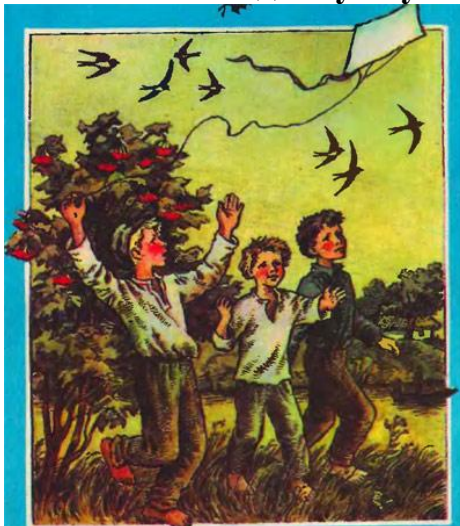
І лишень після цього починають читати поезію за самостійно складеною партитурою. Мені ж залишається коментувати їхнє читання, розставляючи потрібні акценти, підбадьорюючи, вербально оцінюючи їхню роботу і, що не менш важливо, - красиву душу, здатну розуміти чужий біль.

Діалог з дітьми на такому уроці має бути спонтанним, імпровізованим. Заздалегідь підготовлені запитання можуть викликати недовіру, підозру в неповазі до них, нудьгу і, як наслідок – відразу до твору.

Після первинного сприйняття художнього твору можна приступати до аналізу його художніх особливостей, але також обережно – без відриву від змісту, який уже усвідомлений дітьми на належному рівні. Спочатку – розуміння, а потім – аналіз, а не навпаки. Тропи дозволяють дітям ніби заново відкривати глибинну красу щойно сприйнятого твору, переживати заново почуття ліричного героя, але ще гостріше, інтимніше. У цьому полягає суть

прийому емпатії, який ефективно спрацьовує на уроках саме з цією віковою категорією учнів.

Урок з елементами дискусії у 5 класі

Дискусія-доказ, мета якої є обґрунтування і перевірка певної тези, суми знань, сформульованої під час вивчення теми, буде найпридатнішою для вивчення наступної теми з п'ятикласниками.

Тема: Хто є хто?

(Характеристика героїв оповідання В. Винниченка «Федько – халамидник»)

Мета: проаналізувати вчинки героїв оповідання за принципом зіставлення; розвивати навички елементарного аналізу художнього твору, актуалізувати поняття «літературний портрет», розвивати уміння зіставляти і порівнювати, вдосконалювати навички «повільного» вдумливого читання.

Вступне слово: – Діти, вдома ви дочитали оповідання до кінця.

- Чи сподобалось воно вам?

- Чим саме?

Одному з героїв цього оповідання автор дав характеристику ще в заголовку. Другий дитина «делікатна, ніжна і смирна». Чи так це насправді? Давайте разом спробуємо дослідити цю проблему. Для початку спробуємо згадати, що означає поняття «літературний портрет»?

Далі учитель будуть на дошці порівняльну таблицю, яку буде заповнювати у процесі роботи з оповіданням. Учні працюють з підручником, зачитують вголос питати і записують знахідки в таблицю. Учитель має допомогти з'ясувати значення окремих слів, розбудувати систему асоціацій, з тим щоб деталі "заговорили". Пошук цитат ведеться за наступним орієнтовним планом:

а) Яку характеристику дав своїм героям автор?

б) Яку характеристику дала їм обом Федькова мати?

в) Яке ваше уявлення про зовнішній вигляд хлопчиків?

г) На які риси характеру героїв ви звернули особливу увагу?

д) Чи в однаковий спосіб обидва хлопці вирішують свої проблеми, потрапляючи у складні ситуації?

Порівняльна характеристика складається швидко під час цитування, що забезпечує потрібне сприйняття: зорове, на слух, на дотик.

Федько		Толя
Авторська характеристика	халамидник	"делікатна, ніжна, смирна"
Федькова мати	"мужиченя", "мурло репане" "Кляте ж яке", "сибіряка якийсь". "ірод", "ідол", "люципер", "падлюка"	"панська дитина", "благородна дитина "
Портретні деталі	"Руки в кишені, картуз набакир, іде не поспішає".	а) "чистенька, ніжна, з щічками - як проскура дитина" б) "задрипаний, подраний з розбитим носом".
Характер	«Якби він схотів, то міг би одбріхуватися, але Федько брехати не вмів» Не любить також Федько і товаришів видавати.	було цікаво дивитися, як будуть ховати Федька - халамидника. «весело перекрутивсь на одній нозі, побіг гратися з чижиком».
Висновок учнів про внутрішній світ героїв оповідання	Цілісний світ благородної дитини.	Підступний, хитрий, егоїстичний світ панича негідника.

Оповідання побудоване на соціальних психологічних контрастах, тому завершиш роботу над порівнюванням двох діаметрально протилежних типів людей доречно бесідою:

- Що засліпило очі Федьковій матері і спотворило її материнське почуття? (*Страх залишитися без даху над головою*);

- Чому Федько не відчував докорів совісті? Яке почуття виявилось сильнішим за совість? (Заздрість)

- З якою метою автор виніс у прізвисько «халамидник»? (Щоб підкреслити, що насправді Федько не був халамидником, а дитиною шляхетної душі).

Домашнє завдання: написати невеликий твір-роздум на тему «Кого б я вибрав собі у друзі – Федька чи Толька?»

Українська література

7 клас

Тема: Тарас Шевченко «Мені тринадцятий минало»

Мета: *ознайомити* учнів з історією написання поезії, визначити мотиви поетичного твору, зробити ідейно-художній аналіз поезії;

вдосконалювати навички художнього читання та монологічного мовлення;

виховувати співчуття, любов до ближнього, патріотичні почуття учнів.

Тип уроку: нестандартний урок-літературознавче дослідження.

Обладнання: відеопроєктор з електронним підручником, репродукції картин Тараса Шевченка, план ідейно-художнього аналізу поетичного твору., портрети Івана Франка, Богдана Лепкого, репродукції картин Тараса Шевченка (Альбом)

ХІД УРОКУ

I Організаційний етап. Виставка ілюстрацій до творів Тараса Шевченка (Зокрема, до поезії «Мені тринадцятий минало»)

II Перевірка домашнього завдання.

III Вивчення нового матеріалу.

1. Вступне слово та інструктаж учителя щодо форми проведення уроку.

Учитель:

У своєму щоденнику український письменник Григорій Тютюнник одного разу зробив лаконічний, надзвичайно місткий запис: «Пісня – це коли душа сповідається». Перефразовуючи Григора Тютюнника, ми можемо стверджувати: «Кожна поезія – це сповідь автора». Інший письменник, Ернест Хемінгвей порівнював твір мистецтва з айсбергом, одна сьома якого – на поверхні, а шість – заховані глибоко під водою.

Сьогодні на уроці нам належить відкрити таємничу і глибинну красу одного з віршів Тараса Григоровича Шевченка. Щоб побачити оті шість захованих частин у глибинах людського розуму і підсвідомості, щоб розкрити справжню мистецьку красу Шевченкової поезії, ми проведемо нестандартний урок-літературознавче дослідження. На попередньому уроці деякі учні отримали випереджувальне домашнє завдання, і від того, наскільки якісно вони його виконали, залежатиме наша спільна пошукова праця на уроці.

Отже, розпочнемо дослідження.

Крок перший: з'ясуємо, коли і за яких обставин була написана ця поезія. У Кобзарі знаходимо цю інформацію: 1847 рік, Орська кріпость.

Що скажуть «історики» про цей період творчості поета?

1. Третій період творчості поета (1847-1857 рр) відомий як «Невольнича муза».

Цар, підписавши вирок, дописавши власноруч на документі : «под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать», фактично до Шевченка застосував метод покарання, який у юридичній практиці іменується «пасивне вбивство». Це - систематичне, цілеспрямоване доведення в'язня до повного фізичного і морального виснаження і смерті чи самогубства. 30 травня 1847 року Шевченка під вартою фельд'єгеря відправлено до місця служби. Жандарм постарався: довів арештанта до Оренбурга за 8 днів, загаввши на смерть одного коня і подолавши 2110 верст. Ще через тиждень каторжанина відвезли до місця безпосередньої служби - в Орську фортецю. Орське укріплення було обнесене земляними валом. Усередині розташовані казарми й

зо два демсятки приватних будиночків. Навкруги – безводний степ, покрайний барханами і вкритий подекуди кущиками колючок. Сильний вітер, задушлива курява, пекуче літо... Солдатчина стала для поета найстрашнішою карою. Ось за яких обставин з'явилася на світ ця поезія.

2. Наше дослідження продовжать літературознавці.

Іван Франко про невольничий період творчості написав так:

«Під впливом непривітних людей і ще більше непривітної природи степів Шевченко заглиблюється в своє нутро, аналізує себе самого і виливає на папір свою власну журбу і муку. Богдан Лепкий так оцінив особливість «невольничого періоду»: «Поет, запроторений в чужі, далекі степи, відтятий від свого товариства, від літературного світу, не маючи певності, чи його поезії попадуться коли-небудь в руки ширшого читацького загалу, пише їх неначе з іншого світу...це рзмова з власним своїм серцем і з Богом, душевна сповідь, поезія і більше нічого».

Учитель:

Цілком зрозуміло, які спогади зігрівають душу поета. Там, на чужині, йому згадується рідна земля, дитинство... Скільки вам, діти, років зараз? Майже стільки ж було Тарасові-підліткові колись.Що скажуть нам психологи про підлітковий вік?

3. Психологи:

У 13-річному віці дитина, стверджують психологи, - уже і не дитина, але ж і не доросла людина. Цей вік називаються підлітковим і вважають найскладнішим у житті людини. Як правило, завжди роздратований і вразливий, підліток намагається пізнати свій внутрішній світ, відокремитися від зовнішнього оточення, навіть від рідних та близьких людей. Дуже боляче сприймає неповагу до себе, страждає від зради друзів і власних поразок. Тринадцятилітній підліток по-справжньому починає хвилюватися про своє майбутнє - чи зможе він чого-небудь досягнути у житті. Любить усамітнюватися, бути наодинці з собою, оцінювати свою зовнішність. Багато часу проводить біля дзеркала і вчиться оцінювати самого себе. Якщо відкриває в собі те, що не відповідає ідеалістичному уявленню, неймовірно страждає. 13-літні – максималісти, для них існує лише два кольори – чорний і білий, тому світ вони ділять на добрих і злих людей.

4. Виразне читання учителем поезії напам'ять. Учні складають партитуру вірша.

Учитель:

Митець художньо конкретизує та індивідуалізує поетичні переживання , виражає їх через життєві, зримі, яскраві образи. Спробуймо перелічити, назвати ці зримі образи рядом іменників (ягнята, село, сонечко, тощо) – *Учитель записує понятійний ряд у стовпчик.*

Які настрої викликають у вас ці образи? Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте ці слова і уявляєте образи? (Асоціації записуються у правий стовпчик)

Знайдіть приховану антитезу, суперечність образів, яка породжує в душі ліричного героя різку зміну настрою від ідилічного переживання щастя до відчаю і горя, образи.

(Боже небо голубеє, Господнє небо і село_____ не мої ягнята, чужі ягнята, нема в мене хати)

Проблемне запитання:

- Чи можемо ми стверджувати, що ліричний герой поезії є, власне, автопортретом поета? (Так, вірш побудований на самостереженні, самоаналізі, у формі внутрішнього монологу або діалогу з уявним співбесідником) Давайте означимо перепади настрою ліричного героя по фрагментарно. Це допоможе нам поставити виконавське завдання і, врешті-решт, виконати художнє читання на високому рівні.

I (До слів «неначе в Бога») – ідилія, щастя.

II (До слів «І сонце гріло, не пекло!») – застосовано музичний прийом крещендо - поступове підвищення звуку від надміру почуттів, які переповнюють душу щастям.

III (До слів « і рай запалило») – трагічне прозріння.

IV (До слів «нема в мене хати») – знову крещендо, але для передачі зростаючого відчаю.

V (До слів «тяжкі сльози») – образа на Бога і долю, відчуття повного сирітства, дитячий біль як невігойна роз'ятрена рана в серці.

VI (До слів « і поцілувала») – нове відродження, воскресіння, народження птиці Фенікса, яка воскресає з попелу, очищена через страждання. Як перший несміливий паросток проліска з-під криги, яка, здавалося, буде вічною.

VII (До слів «Чужі ягнята до води») – щастя повернення до самого себе, створеного за подобою Божою, кому належить усе - лани, гаї, сади і перше почуття кохання.

Отже, як бачимо, поезія містить найрізноманітніші мотиви – від ідилії та замилювання до відчаю та горя і, врешті-решт, до незахмареного щастя. Однак провідний мотив поезії – життєстверджуючий, оптимістичний. («І ми, жартуючи, погнали чужі ягнята до води»).

Усний аналіз поезії за планом.

IV Практичне закріплення вивченого

Виразне читання поезії учнями за складеною партитурою.

V Домашнє завдання: вивчити вірш напам'ять, підготуватися до художнього читання.

Написати короткий ідейно-художній аналіз поезії за планом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие. Социально-психологические проблемы. - М.: Психология и педагогика, 1990. – 538 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1991. - 347 с.
3. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. – 251с.

4. Загальна психологія: навч. видання /За ред. О. Скрипченко, Л. Долинської. – К.: “А.П.Н.”, 1999. – 720 с.
5. Коваль Т. М. Історія вивчення читацького контингенту в контексті бібліотечно-інформаційного сервісу (20-ті роки ХХ ст.) // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. - К., 2002. -Вип. 9. - С. 121-129.
6. Коваль Т. М. Бібліотечно-інформаційний сервіс сучасний стан і перспективи розвитку // Бібл. вісн.- 2002.- № 1.- С. 5-7.
7. Компетенція і компетентність: проблеми, пошуки, рішення// Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія “Педагогічні та історичні науки”. – 2006. – № 61. – С.173-184.
8. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 34-51.
9. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.
10. Максименко С.Д. Общая психология. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1999. – 528 с.9
- 11.Методичні засади формування читацької компетенції// Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – №7. – С.10-14.
12. Общая психология /Под ред. А.В. Петровского. - М., 1970.
13. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200 с.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає ціннісно-орієнтаційний аспект читацької культури? *(У сформованості читацьких інтересів, виробленні індивідуальних естетичних вподобань і покликаний зробити читання творчістю)*
2. Які методи творчого розвитку доцільно використовувати на уроках словесності? *(Рольові та ділові ігри, метод синектики, емпатії, евристичні методи).*
3. Назвіть резерви підвищення ефективності сучасного уроку літератури. *(Активізація учнів, залучення до діалогу; урізноманітнення методів і прийомів навчання; акцент на комбінацію емоційної та вольової сфер школярів у процесі аналізу художнього твору.*
4. Стисло сформулюйте суть «техне майовтіке» (мистецтва повивального) *(самостійний пошук істини, її пошук, відкриття).*
5. Які методи творчого розвитку використані у запропонованих конспектах уроків? *(рольових і ділових ігор, синектики, евристичні, емпатії).*

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОІПОПП
Зам. № 1270 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1